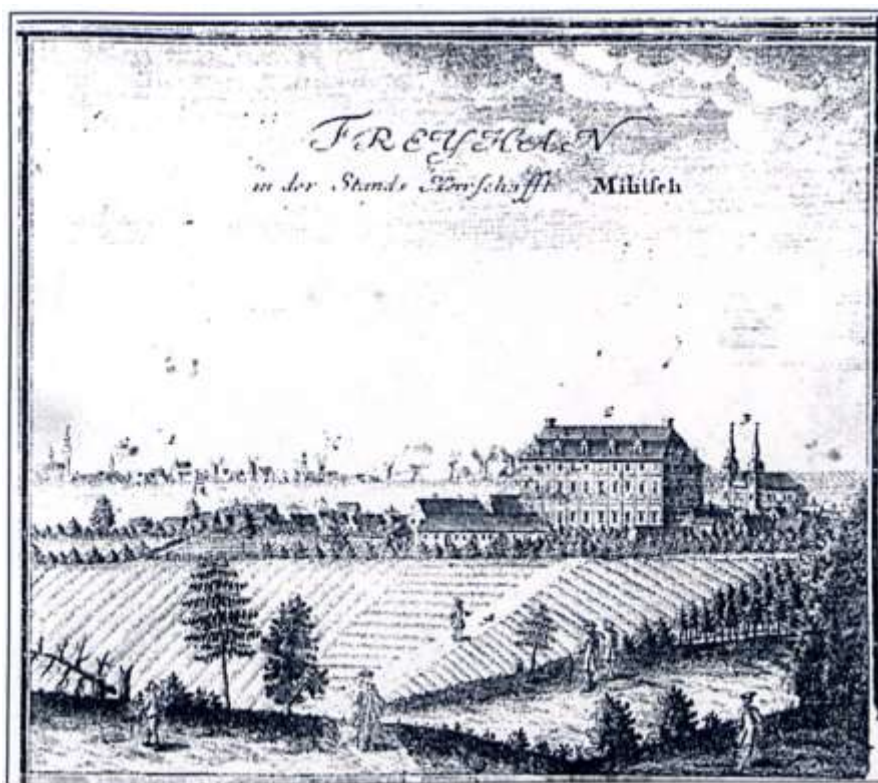

Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego
we Wrocławiu

**Studium środowiska kulturowego
gminy Cieszków,
powiat milicki, woj. dolnośląskie**

Wiesława Staniszevska

archeologia

Maria Boguszewicz

Donata Wiśniewska

plansze

Emilia Dymarska

Wrocław MCMXCIX

Wstęp	2
Podstawy prawne opracowania	3
Definicja stref ochrony konserwatorskiej	4
Biadaszka	13
Brzezina	15
Cieszków	22
Dziadkowo	37
Góry	43
Guzowice	47
Jankowa	55
Jawor	58
Nowy Folwark	61
Pakoławsko	67
Rakłowice	72
Sędraszyce	75
Słabocin	81
Grzebielin	86
Trzebicko	94
Trzebicko Dolne	100
Ujazd	102
Siemianów	104
Wężowice	106
Pustków	108
Zwierzyniec	109
Literatura	111

Wstęp

Studium środowiska kulturowego gminy Cieszków przygotowano jako jeden z elementów studium zagospodarowania przestrzennego gminy. Celem opracowania było określenie zasad i metod obowiązujących przy opracowaniu studium i następnie planu zagospodarowania przestrzennego gminy w zakresie ochrony zabytków — zarówno poszczególnych budowli jak i krajobrazu kulturowego.

Specyfikę gminy określiły zarówno warunki przyrodnicze — położenie na północnej granicy Doliny Baryczy, na terenie lekko pofałdowanym o ubogich glebach i przeważającej gospodarce leśnej, jak i polityczne — obszar pogranicza pomiędzy Śląskiem i Wielkopolską. Wsie są stosunkowo nieliczne i słabo rozwinięte. Dostępność drewna zdecydowała, że przez długi czas było ono podstawowym surowcem budowlanym, używanym przy wznoszeniu nawet znaczniejszych budowli, czego znakomitym przykładem jest drewniany kościół parafialny w Trzebicku. W XIX w. w oparciu o lokalne pokłady gliny rozpoczęto zastępowanie budynków drewnianych budowlami murowanymi lub rzadziej o konstrukcji ryglowej z wypełnieniem z cegły. Proces ten był w znacznym stopniu stymulowany przepisami, które utrudniały ubezpieczenie budynku drewnianego jak i katastrofalnymi pożarami. W efekcie wykształcił się charakterystyczny dla północnych obszarów Dolnego Śląska sposób budowy domów wiejskich jako budynków jedno lub dwu kondygnacyjnych nakrytych najczęściej dachem dwuspadowym z elewacją pozostawioną w surowej cegle, ze skromnym detalem architektonicznym.

Stolica obecnej gminy, od XVII w. siedziba ordynacji cieszkowskiej, zachowała czytelny układ urbanistyczny a typ zabudowy, najczęściej jednokondygnacyjnych domów w układzie kalenicowym wzniesionych na granicy działki, wykazuje duże podobieństwo z zabudową sąsiednich Zdun, co świadczy o przenikaniu zwyczajów budowlanych. Reliktem dawnych podziałów państwowych jest zespół budynków celnych położonych na północ od Cieszkowa, o formach architektonicznych nawiązujących do tzw. stylu rodzimego.

Najcenniejszymi zabytkami położonymi na terenie gminy, wymagającymi szczególnej opieki, są: drewniany kościół parafialny p.w. św. Macieja w Trzebicku, kościół dworski w Cieszkowie, park z budowlami ogrodowymi w Cieszkowie, założenie pałacowo-parkowe w Trzebicku i założenie pałacowo-parkowe w Pakosławsku.

Podstawy prawne opracowania

„Ustawa o ochronie dóbr kultury” z dnia 15 lutego 1962 r., Dz. U. nr 10, poz. 48 wraz z późniejszymi zmianami: art. 5, pkt. 12 oraz art. 11, pkt. 1 i pkt. 2.

„Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym” z dnia 7 lipca 1994 r., Dz. U. nr 89, poz. 415 wraz z późniejszymi zmianami: art. 1.2, pkt. 4, art. 6.3, art. 6.4, art. 6.5.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 11 stycznia 1994 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych. Dz. U. Nr 16, poz. 55.

Rejestr zabytków — woj. dolnośląskie w Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

Jako materiał wyjściowy do definiowania stref ochrony konserwatorskiej posłużyły:

Wytyczne do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego. Opracował Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, Warszawa 1981.

Definicja stref ochrony konserwatorskiej

Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej

Obejmuje obszar, na którym elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym. Jest to obszar uznany za szczególnie ważny jako materialne świadectwo historyczne. W strefie tej zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką prowadzoną współcześnie działalnością inwestycyjną gospodarczą i usługową.

Strefa ta wymaga opracowania planu szczegółowego, wyznaczona została w następujących miejscowościach:

Cieszków — obszar wpisanego do rejestru zabytków układu urbanistycznego (*nr rejestru zabytków 397/W z dnia 30 IX 1978*), kościoła dworskiego oraz założenia pałacowego z folwarkiem.

1. Pakosławsko — pałac (*nr rejestru zabytków 609/W z dnia 9X11987.*) wraz z założeniem pałacowo-parkowym, folwarkiem i terenem gorzelni.
2. Trzebicko — obszar obejmujący pałac z parkiem (*nr rejestru zabytków 621/W z dnia 23.05.1989*) i wzgórze z kościołem parafialnym p.w. św. Macieja (*nr rejestru zabytków 498 z dnia 23.02.1959*) pośród zabytkowego cmentarza.

Działania konserwatorskie w strefie „A” zmierzają do:

- zachowania historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowania dróg, linii zabudowy i kompozycji zieleni;
- konserwacji zachowanych głównych elementów układu przestrzennego, szczególnie: nawierzchni, cieków i zbiorników wodnych; zaleca się poddanie szczególnym wymogom estetycznym takich elementów krajobrazowych jak mostki i balustrady przy ciekach wodnych;
- zachowania sposobu użytkowania gruntów;
- zachowania historycznych wnętrz urbanistycznych;
- dążenia do usunięcia elementów uznanych za zniekształcające założenie historyczne i odtworzenia elementów zniszczonych, w oparciu o szczegółowe warunki określone każdorazowo przez Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków;

- wszelkie zmiany lub korekty przebiegu dróg i ich nawierzchni wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wymagane jest dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali, bryły, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni muru i otworów oraz nawiązanie formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej;
- wymagane jest sukcesywne usuwanie lub przebudowa obiektów dysharmonizujących;
- wskazane jest dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, nawiązanie w miarę możliwości do programu historycznego, oraz eliminację funkcji uciążliwych;
- wymaga się, aby nową zabudowę poddać szczególnym rygorom odnośnie do gabarytów i sposobu kształtowania bryły — dopuszczalne są co najwyżej dwie kondygnacje z dachami o stromych połaciach, krytych dachówką ceramiczną ewentualnie z użytkowym poddaszem skrytym w dachu, o ile szczegółowe wytyczne nie będą stanowiły inaczej, wskazane jest nawiązanie wysokością budynków do budynków sąsiadujących i wpisanie się w sylwetkę miejscowości;
- niedopuszczalne jest stosowanie dachów o połaciach mijających się na wysokości kalenicy oraz dachów o asymetrycznym nachyleniu połaci.

W strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej wszelka działalność budowlana wymaga pisemnego zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wprowadza się wymóg konsultowania i uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich zmian i podziałów nieruchomości oraz przebudowy, rozbudowy i remontów wszystkich obiektów będących w strefie, a także uzgadniania wszelkich zamierzeń inwestycyjnych na tym obszarze. Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych archeologicznych, architektonicznych, stratygraficznych lub innych.

W strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej ochronie podlegają wszelkie obiekty podziemne i pojedyncze znaleziska oraz odkryte podczas remontów detale architektoniczne. Ustala się wymóg uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na podjęcie wszelkich prac ziemnych, które uwarunkowane są przeprowadzeniem badań archeologicznych wyprzedzających lub towarzyszących. W wypadku podejmowania inwestycji budowlanych inwestor winien liczyć się z koniecznością zapewnienia nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi lub badań ratowniczych. Koszt nadzoru i ratowniczych badań archeologicznych lub architektonicznych pokrywa inwestor.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej

Obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu zachowały się w stosunkowo dobrym stanie. Wyznaczona została w następujących miejscowościach:

1. Biadaszka — przysiółek Zwierzyniec — obszar zespołu dawnego leśnictwa (zarządu dóbr leśnych Cieszkowa), tj. leśniczówki z towarzyszącymi jej zabudowaniami gospodarczymi oraz przyległej zagrody (z domem mieszkalnym nr 14).
2. Dziadkowo — obszar obejmującą teren obu folwarków. Ochronie konserwatorskiej podlega również teren cmentarza, znajdujący się poza tą strefą.
3. Góry — obejmującą teren folwarku z parkiem.
4. Trzebicko — wyznaczono dwuczłonową strefę „B” ochrony konserwatorskiej obejmującą: teren dawnego folwarku (I człon) oraz zabudowę centrum wsi (II człon) — za wyjątkiem kilku zagród położonych przy drodze w kierunku Trzebicka Dolnego.

Działalność konserwatorska w strefie „B” zmierza do:

- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, linii zabudowy, podziału działek i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych;
- wymagane jest uzyskanie uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zmian rodzaju nawierzchni dróg oraz korekt lub zmian w ich przebiegu;
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów;
- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i ukształtowania brył budynków, przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej;
- w strefie tej należy prowadzić działalność inwestycyjną, uwzględniając istniejące już związki przestrzenne i planistyczne.

Na obszarze strefy „B” ochrony konserwatorskiej wprowadza się wymóg konsultowania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych w zakresie: przebudowy, rozbudowy i remontów a także zmiany funkcji obiektów figurujących w wykazie zabytków architektury i budownictwa; zmian historycznie ukształtowanych wnętrz ruralistycznych; prowadzenia wszelkich prac ziemnych bez uprzedniego powiadomienia

Służby Ochrony Zabytków oraz budowy nowych obiektów kubaturowych.

Wymaga się, aby nowa zabudowa gabarytami i sposobem kształtowania bryły oraz doбором materiału odwoływała się do miejscowej tradycji; dopuszczalne są co najwyżej dwie kondygnacje z dachami o stromych połaciach, krytych dachówką ceramiczną, ewentualnie z użytkowym poddaszem skrytym w dachu. Wysokość nowych budynków nie powinna przekraczać wysokości budynków sąsiadujących; w przypadku remontu okien i drzwi, wskazane jest zachowanie wielkości okien, tradycyjnych podziałów skrzydeł okiennych oraz utrzymanie istniejących dekoracji powiązanych z tymi otworami (obramienia, nadokienniki, parapety, podokienniki). Niedopuszczalne jest stosowanie dachów o mijających się połaciach na wysokości kalenicy oraz dachów o asymetrycznym nachyleniu połaci.

Strefa „E” ochrony ekspozycji — kierunki i osie widokowe

Obejmuje tereny, które stanowią zabezpieczenie odpowiedniej ekspozycji zabytków bądź zespołów obiektów zabytkowych.

Strefa wyznaczona została dla miejscowości

1. Cieszków
2. Trzebicko

Ochrona konserwatorska w tym terenie polega na takim kształtowaniu ewentualnej nowej zabudowy aby jej skala nie była konkurencyjna w stosunku do obecnej sylwety miejscowości.

Ochrona zabytków archeologicznych

W opracowaniu uwzględniono dane pochodzące z weryfikacji i poszukiwań powierzchniowych prowadzonych w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski i map archiwalnych zdeponowanych w archiwum Muzeum Archeologicznego we Wrocławiu. Wybrane stanowiska poddano lustracji powierzchniowej. Aktualnie z terenu gminy Cieszków znanych jest 408 obiektów. Prawie wszystkie mają określoną lokalizację (379). Informacje dotyczące pozostałych (29) umieszczono w opisach miejscowości.

Zewidencjonowane stanowiska można podzielić ogólnie na dwa typy: płaskie — osady, cmentarzyska płaskie, znaleziska luźne oraz posiadające własną formę krajobrazową — grodziska, cmentarzyska kurhanowe.

Najstarsze ślady osadnictwa datowane są na okres mezolitu (Góry, stanowisko numer na mapie 115; Sędraszyce, stanowisko numer na mapie 257). Liczniej występują obiekty neolityczne (kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej). Najwięcej znalezisk pochodzi z okresu datowanego na ok. 1300 - 400 lat p.n.e. (kultura łużycka), zaś stosunkowo niewiele określono jako typowe dla kultury przeworskiej (II wiek p.n.e. - IV wiek n.e.). Do największej liczebnie grupy należą obiekty o proveniencji średniowiecznej (ponad 260 tzw. faktów osadniczych).

Na obszarze gminy Cieszków zlokalizowano 6 stanowisk o tzw. własnej formie krajobrazowej. Grodziska w Górach (114) i Cieszkowie (87) a także kurhan w Słabocinie przysiółek Grzebielin (307) otoczono strefą „W” ochrony archeologicznej. W przypadku ostatniego z ww. obiektów należałoby podjąć badania sondażowe w celu sprecyzowania jego funkcji i chronologii. Grodziska w Sędraszycach (257), Rakłowicach (248) i cmentarzysko kurhanowe w Biadaszce (1) zweryfikowano negatywnie tzn. miejsca oznaczone na mapie jako stanowiska nie zawierają typowego materiału zabytkowego lub są naturalnymi formami terenowymi (wydmy).

Strefa ścisłej ochrony archeologicznej „W”

Obejmuje stanowiska archeologiczne wyeksponowane w terenie. Obiekt, dla którego wyznaczono strefę, wykluczony jest z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć jego specyficzną formę. Przedsięwzięcia o charakterze rewaloryzacyjnym (odtworzenie pierwotnego kształtu); czy inne prace rekultywacyjne lub adaptacyjne podejmowane na obszarze stanowiska objętego w. w. strefą powinny uzyskać akceptację służb konserwatorskich i być prowadzone pod ich ścisłym nadzorem.

Strefę ścisłej ochrony archeologicznej „W” wyznaczono dla:

1. Grodzisko w Cieszkowie, stanowisko nr na mapie 87 — jest to miejsce, w którym wznosił się zapewne dawny zamek a następnie pałac
2. Grodzisko w Górach, stanowisko nr 114 na mapie.
3. Słabocin przysiółek Grzebielin, stanowisko nr 307 na mapie.

Strefa obserwacji archeologicznej „OW” dla miejscowości o średniowiecznej metryce

Wyznaczono ją dla wsi: Cieszków, Dziadkowo, Góry, Guzowice, Jankowa, Jawor, Pakosławsko, Słabocin, Słabocin przysiółek Grzebielin, Trzebicko.

Wszelkie inwestycje planowane na obszarach objętych strefą powinny zostać uzgodnione z Państwową Służbą Ochrony Zabytków.

Na obszarze stanowisk archeologicznych nieobjętych wyżej wymienionymi strefami ochrony konserwatorskiej prowadzenie działalności inwestycyjnej uzależnione jest od opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, którą potencjalny Inwestor lub osoba upoważniona zobowiązany jest uzyskać. Ponadto stanowiska te winny być uwzględniane i nanoszone w formie niezmienionej przy wykonywaniu planów i projektów szczegółowych. Nie należy jednak wykluczać możliwości, że dane, dotyczące zabytkowej zawartości stanowisk, jak i ich zasięgu, ulegną zmianie po przeprowadzeniu badań weryfikacyjnych.

Strefy ochrony zabytkowych układów zieleni kształtowanej

(parki, cmentarze)

Tereny te najczęściej stanowią integralną część jednego z obszarów chronionych strefą lub niekiedy występują samoistnie. Wyznaczono ją w następujących miejscowościach: Cieszków, Dziadkowo, Nowy Folwark, Pakosławsko, Rakłowice, Sędraszyce, Słabocin, Słabocin-Grzebielin, Trzebicko, Ujazd. Ochrona konserwatorska układów zieleni zmierza do:

- Zachowania terenu zabytkowych założeń zieleni w granicach historycznych.
- Nie dopuszczenia do dzielenia tych obszarów na działki użytkowe, a w miarę możliwości zachowania własności w całości lub dążenia do scalania gruntów.
- Wprowadzenia zakazu prowadzenia jakichkolwiek inwestycji bez uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody.
- Wszelkie prace porządkowe i renowacyjne należy prowadzić w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Gdy nie przewiduje się prac renowacyjnych należy pozostawić zbiorowisko naturalnej sukcesji przyrodniczej. W miarę możliwości należy zachować dawne funkcje poszczególnych części zespołów pałacowych: folwark

jako tereny gospodarcze, polany parkowe jako krajobrazowe — bez prowadzenia nasadzeń, tereny zadrzewione jako naturalne masywy zieleni. Prace melioracyjne winny być projektowane i prowadzone w ten sposób, aby nie niszczyć naturalnych zadrzewień, zwłaszcza tych, które rosną nad brzegami cieków wodnych. Zakłada się, że prace melioracyjne winny dążyć do odtworzenia dawnego systemu wodnego.

- Aleje i szpalery należy konserwować, odtwarzając i uzupełniając ubytki tymi samymi gatunkami drzew. Są to naturalne pasy ochronne, których kontynuację winno się przewidzieć w planie zagospodarowania przestrzennego i w planach zadrzewień. Zalecane jest stosowanie do obsadzeń gatunków drzew trwałych i długowiecznych. Postuluje się połączenie poszczególnych założeń zielonych pasami zadrzewień zlokalizowanymi wzdłuż cieków wodnych, alej, grup zadrzewień śródpolnych, tworząc tunele (ciągi) ekologiczne.

Rejestr zabytków architektury i budownictwa

Wymienione w części szczegółowej zabytki architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków, objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim „Ustawy o ochronie dóbr kultury”. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia budowli czy innego obiektu wpisanego do rejestru zabytków w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefą:

- Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, zmiany funkcji i przeznaczenia obiektu wymagają pisemnej zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w trybie określonym przez Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 11 stycznia 1994 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych, Dz. U. nr 16, poz. 55.
- Nabywcom obiektów wpisanych do rejestru zabytków należy przekazać kopie decyzji wraz z pouczeniem o prawach i obowiązkach. Prywatyzację budynku wpisanego do rejestru zabytków winno się poprzedzić określeniem zakresu jednostkowej ochrony konserwatorskiej wydanym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który należy przekazać do wiadomości ewentualnym nabywcom.
- W przypadku zamierzonej zmiany funkcji budynku lub jego części, użytkownik lub właściciel może złożyć wniosek o przebudowę w celu dostosowania do nowej funkcji, przedstawiając opracowany na własny koszt projekt zmian. Negatywna opinia Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków nie stanowi podstawy do roszczeń o odszkodowanie.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

W niniejszym opracowaniu wykaz zabytków architektury i budownictwa przedstawiony został w oparciu o listę przekazaną przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podczas opracowania studium wykaz zabytków architektury i budownictwa został zaktualizowany i uzupełniony, wskazano ponadto obiekty proponowane do wpisania do rejestru zabytków.

Dla budynków wpisanych do rejestru zabytków obowiązują rygory określone w poprzednim punkcie, natomiast dla pozostałych budowli o walorach kulturowych obowiązują ustalenia zdefiniowane dla poszczególnych stref ochrony konserwatorskiej. Przystępując do remontu lub przebudowy budynku znajdującego się w wykazie, a nie wpisanego do rejestru zabytków, lub nie znajdującego się w strefie ochrony konserwatorskiej, należy zasięgnąć opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który w formie opinii określi dopuszczalność prowadzenia prac, ich zakres i zalecaną formę architektoniczną. W wypadku niezgodności interesów Wojewódzki Konserwator Zabytków w trybie określonym w „Ustawie o ochronie dóbr kultury” rozpocznie postępowanie o wpisie do rejestru zabytków budynku lub pozostawi ostateczną decyzję o zakresie i formie prac służbie nadzoru architektonicznego gminy. W wypadku gdy budynek umieszczony w wykazie, znajduje się poza obszarem strefy ochrony konserwatorskiej, przed przystąpieniem do remontu, przebudowy lub rozbudowy należy zasięgnąć opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla budynków ujętych w spisie, a nie wpisanych do rejestru zabytków, dopuszcza się wymianę zabudowy w wypadku, gdy jest to uzasadnione względami ekonomicznymi lub planistycznymi i uzyska akceptację Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Inwestor winien wówczas na własny koszt wykonać dokumentację budowlaną oraz dokumentację fotograficzną budynku, a następnie przekazać jeden egzemplarz nieodpłatnie do archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa winien stanowić integralną część tekstu planu zagospodarowania. Ewentualne zmiany i uzupełnienia w wykazie nie dezaktualizują ustaleń planu.

Budowle i parki proponowane do wpisania do rejestru zabytków

1. Zespół kościoła ewangelickiego w Cieszkowie:
  - a. Kościół ewangelicki p.w. Św. Maurycego, obecnie pomocniczy p.w. Chrystusa Króla, mur., 1828, na miejscu wcześniejszego spalonego w 1826; przeb. lata 20-te XX w.
  - b. Dom parafialny, obecnie dom mieszkalny, ul. gen. Wł. Sikorskiego 12, mur., ok. 1828.
  - c. Szkoła parafialna, obecnie dom mieszkalny, ul. gen. Wł. Sikorskiego 16, mur., ok. 1828.
2. Park pałacowy wraz z zespołem budowli parkowych w Cieszkowie.
3. Park pałacowy w Pakosławsku, 2 poł. XIX, pocz. XX.

Biadaszka

Dawne nazwy miejscowości

Biadaschkowo, Piadoffke, Peadoschke, Piadaschke, Biaduszki, Bieduszki, Biadaszkowo, Biatauske (1787), Peadauschke (1830), Freyhan Ost (od 1934 do 1945), później — Biadaszka z obocznością Biedaszka. Jest to najprawdopodobniej nazwa topograficzna metaforyczna wywodząca się z faktu zamieszkiwania dawnej wsi przez biedną ludność.

Historia wsi i dóbr

Historia własności wsi jest związana z własnością wolnego państwa stanowego Cieszków. Biadaszka bowiem graniczyła z jego terytorium. W 1788 r. wieś należy do hrabiego von Sandretzkiego. W 1795 r. zakupił ją wraz z własnością cieszkowską baron Silvius von Teichmann, po którym dziedziczy jego syn Hans Moritz. Po śmierci tegoż majątek dzieli niepewne losy ordynacji, która przeszła pod zarząd państwa. W 1847 r. wieś jako przyległa do ordynacji cieszkowskiej znajduje się w rękach hrabiów von Wilamowitz-Möllendorf, właścicieli ordynacji, a począwszy od 1910 r. — hrabiów von Pückler; początkowo hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee, potem zaś hrabiego Friedricha Wilhelma i w rękach rodziny pozostaje do końca drugiej wojny światowej.

Układ przestrzenny wsi

Biadaszka była i pozostała leśną osadą o murowanej wprawdzie lecz skromnej zabudowie zagród (zamieszkiwali ją ludzie wolni) rozrzuconej luźno przy głównej drodze o przebiegu z północy na południe. Trudno mówić w tym przypadku o wykształceniu się konkretnego typu układu.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Rok	Gmina wiejska			Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		13	82			
1830		21	133			wiatrak, cegielnia, potażarnia
1847		23	155			
1895	84,2	26	163			
1905	84,2	25	134			

1927			105			
1939		28	131			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-32

1. Cmentarzysko kurhanowe, chronologia: epoka brązu.
Stanowisko numer: 1/15
2. Funkcja nieokreślona, chronologia: epoka brązu.
Stanowisko numer: 2/16.
3. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich.
Stanowisko numer: 4/18.
4. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 5/19.
5. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 6/20.
6. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 7/21.

Stanowisko bez lokalizacji:

Ślad osadnictwa, chronologia: XIV w.
Stanowisko numer: 3/17

Brzezina

Dawne nazwy miejscowości

Breschine (1619), Breschine-Freyhan (1830), Breschine Freihan, Brzezina (1845), Freyhan-Breschin, Breschnie, Grünweiler (1934-1945), odtąd — Brzezina.

Nazwa wywiedziona od Brzeziny w znaczeniu lasu brzożowego. Na równinie śląskiej lasy tego rodzaju występują bardzo często.

Historia wsi i dóbr

Wieś założona prawdopodobnie w XVI w. przez osadników z Polski, notowana w urbarzu z 1619 r. W innym urbarzu, z 1743 r., wzmiankowana owczarnia i zapewne opiekujący się nią owczarz, zaś w 1787 r. — folwark i wieś w rękach księżnej Katarzyny Ludwicy z Sapiehow, od spadkobierców której w 1781 r. odkupił ją hrabia von Sandretzki. W 1830 r. Brzezina należała do rodziny baronów von Teichmann. Po śmierci tychże i sekwestracji w 1845 r. właścicielami jej byli bracia Richard i Alexander Schreiberowie, kupcy wrocławscy. Następnie przeszły w ręce rodziny hrabiów Wilamowitz-Möllendorf; początkowo Hugona, w 1886 r. należą do kolejnego z przedstawicieli tej rodziny, Wicharda Wilamowitza-Möllendorfa. W latach 1910-1945 wraz z ordynacją stanowią własność hrabiów von Pückler, początkowo hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee z dzierżawcą Fryderykiem Wilhelmem von Pücklerem, który z kolei przejmuje własność.

Układ przestrzenny wsi

Niewielka osada przyfolwarczna o nowożytnej proveniencji, która nigdy nie wykształciła się w bardziej samodzielny z historycznego punktu widzenia organizm wiejski (tutejszy folwark był ściśle związany z dobrami cieszkowskimi). Jest to widoczne również w braku konkretnego układu przestrzennego. Zabudowa luźno rozrzucona po obu stronach drogi biegnącej z północy na południe (dojazdowa do folwarku) oraz przy skrzyżowaniu tejże z drogą w kierunku Pakosławska. Na północnym krańcu osady czworobok z relikdami zabudowy dawnego folwarku.

Na zachód od wsi, przy drodze do lasu na szczycie wyraźnego wzniesienia znajduje się dawny cmentarz ewangelicki z XIX w. Otoczony głównie lasem, jedynie od wsch. wyrobiskiem piaskowni, jest niewidoczny od strony wsi. Nieużytkowany od 1945 r., zachowany jedynie śladowo (większość terenu zaorana i zalesiona, zachowane fragmenty

około 10 mogił pochodzą z XIX i XX w.)

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1830		19	177			Folwark, wiatrak, olejarnia.
1845		19	162			
1895	53	20	114	315,8	84	
1905	85,5	22	113	315,8	34	
1927			109		62	
1939		35	154			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Zespół folwarku:

- a. Dom mieszkalny nr 24, mur., ok. 1870.
- b. Dom mieszkalny (czworak) nr 25, mur., ok. 1915-1920.
- c. Obora I, mur., ok. 1915.
- d. Obora II, mur., ok. 1915.
- e. Stodoła, mur.-drew., ok. 1915.

2. Młyn, mur., ok. 1920, opuszczony.

3. Dom mieszkalny nr 4, mur., ok. 1910.

4. Stacja transformatorowa, mur., ok. 1910.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

7. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu; ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 1/88.

8. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/84.
9. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/89.
10. Ślad osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, chronologia: neolit;
cmentarzysko kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 7/111.
11. Ślad osadnictwa kultury przedłużyckiej, chronologia: II okres epoki brązu;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/101.
12. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 9/67.
13. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 10/68.
14. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 11/69.
15. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 12/70.
16. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 13/71.
17. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 14/72.

18. Osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 15/73.

19. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia, wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 16/74.

20. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 17/75.

21. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia, wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 18/76.

22. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 19/77.

23. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 20/78.

24. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 21/79.

25. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 22/80.

26. Osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/81.

27. Osada kultury łużyckiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 24/82.

28. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 25/83.

29. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 26/85.

30. Ślad osadnictwa, chronologia, wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 27/86.

31. Osada kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 28/87.

32. Osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 29/90.

33. Osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 30/91.

34. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 31/92.

35. Osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 32/93.

36. Osada kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 33/94.

37. Osada kultury łużyckiej;

osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 34/95.

38. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 35/96.

39. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 36/97.

40. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 37/98.

41. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich (późny);
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 38/99.

42. Osada kultury łużyckiej;
osada, kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich (późny);
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 39/100.

43. Ślad osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, chronologia: neolit;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 40/102.

44. Osada kultury przeworskiej.
Stanowisko numer: 41/103.

45. Osada kultury łużyckiej; osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia pradzieje.
Stanowisko numer: 42/104.

46. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 43/105.

47. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.

Stanowisko numer: 44/106.

48. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.

Stanowisko numer: 45/107.

49. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 46/108.

50. Osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 47/109.

51. Ślad osadnictwa, chronologia, wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 48/110.

52. Osada kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 49/112.

53. Ślad osadnictwa, chronologia: neolit;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 50/113.

54. Osada kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 51/114.

Stanowiska bez lokalizacji:

Ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu.

Stanowisko numer: 4/115

Ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu.

Stanowisko numer: 5/116.

Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: epoka brązu.

Stanowisko numer: 6/117.

Cieszków

Dawne nazwy miejscowości

Städtlein Freyhan (1619), Freyhan (1666/1667), Freihan (1787), Freyno i Freyhan (1830), Freyhan — do 1945, odtąd — Cieszków. Niemiecka nazwa Freihan bądź Freyhan ma w drugim członie cząstkę -han, która mogłaby być w tym przypadku odpowiednikiem słowa „kogut”.

W herbie miejscowości w polu tarczy znajduje się kroczący czerwony kogut zwrócony w lewą stronę pośród trzech sześcioramiennych gwiazd (jedna góra, dwie po bokach dołem).

Historia wsi i dóbr

W 1280 r. dokumentarnie wzmiankowany na tym miejscu zamek (*Burg*). Zapewne przy nim wykształcona osada należąca początkowo do księstwa głogowskiego, następnie od 1328 r. do biskupstwa wrocławskiego, od 1337 w rękach korony czeskiej i wreszcie od 1361 r. księcia Konrada oleśnickiego. Nadanie osadzie praw miejskich miało miejsce w 1489 r. w momencie, gdy stanowiła ona własność Wilhelma von Mosche, marszałka dworu oleśnickiego. W rękach tegoż znajdowała się jeszcze w 1500 r. Następnie weszła w skład ordynacji milickiej. Mieszczanie z Cieszkowa są wymieniani dokumentarnie w 1533 r., natomiast w dokumencie z 1578 r. jest mowa o tutejszym wójtostwie. W tym samym roku Cieszków wraz z kilkoma sąsiednimi wioskami przeszedł w ręce rodziny Saurma-Jeltsch jako zastaw pożyczki pieniężnej. Wybuch wojny trzydziestoletniej, która w miarę rozszerzania się odcisnęła swe piętno również na Cieszkowie oraz zarazy z 1625 r. czyniącej spustoszenie wśród mieszkańców, poprzedziły utworzenie tu w 1628 r. siedziby nowej ordynacji. W 1656 r. ordynację tę podniesiono do rangi klucza bezpośrednio podległego Głównemu Urzędowi Cesarskiemu, w składzie którego znalazły się okoliczne wsie, m. in.: Guzowice, Brzezina i Góry. W 1715 r., po Wilhelmie II von Maltzan właścicielką Cieszkowa zostaje wdowa po nim Renata Beata von Novack, której zawdzięczać należy wzniesienie tutejszego barokowego pałacu i kolejno jej drugi mąż, hrabia Erazm Ulryk von Geist und Hagen. Następnym spadkobiercą jest Gerhard Wilhelm von Strattma. W ręce tej rodziny majątek przeszedł drogą koligacji małżeńskich, von Strattma ożenił się bowiem z wdową po Ulryku von Geist und Hagen, jego drugiej żonie. W 1725 r. dobra zostają odsprzedane hrabiemu Henrykowi Jakubowi Flemmingowi, marszałkowi polnemu, a w 1745 r. wdowa po nim, Tekla Wiśniowiecka zbywa je księżnej Katarzynie Ludwice z Sapiehów, secundo voto von

Lilienhoff, która zapisała część dóbr drugiemu małżonkowi. Zmarła w 1779 r. Jednakże należąca dotąd do niej część dóbr cieszkowskich odkupuje jeszcze w 1781 r. hrabia von Sandretzky, zaś część Lilienhoffa baron von Grutschreiber. W 1789 r. własność cieszkowska przechodzi w ręce Gottlieba Sigismunda von Zedlitz. Kolejnym właścicielem dóbr (ordynacja) jest baron Silvius von Teichmann (zakupił je w 1795 r.). Po jego śmierci dobra przechodzą w ręce syna — Moritza von Teichmanna. Następnie dobra cieszkowskie podlegają sekwestracji i odtąd kilkakrotnie w krótkim odstępie czasu zmieniają właścicieli. Od skarbu państwa wykupują je w 1839 r. bracia Ryszard i Aleksander Schreiberowie, bankierzy wrocławscy. W tym czasie (1842) zostaje odrestaurowany zamek. W kolejnym roku właścicielem dóbr jest już Leopold von Bohm, w 1844 — hrabia Aleksander Wilhelm von Wartensleben, od którego w 1845 zakupują je hrabiowie von Wilamowitz-Möllendorf. Majątek jest początkowo w rękach Hugona, a od ok. 1886 r. Wicharda von Wilamowitz-Möllendorfa. Następnie, od 1910 r., wraz z całą ordynacją Cieszków należy do hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee. Dzierżawcą jest Friedrich Wilhelm von Pückler, który z czasem przejmuje własność. W rękach tej rodziny dobra pozostają do 1945 r.

Od 1841 r. Cieszków nie posiadał już praw miejskich pełniąc nadal funkcję centrum ordynacji i osady targowej. Odbywały się tu jeszcze rocznie 4 jarmarki i targi na bydło, jednakże nie cieszyły się już one poprzednią frekwencją. Istniała nadal tradycja posiadania własnego burmistrza i dwóch rajców oraz miejskiego pisarza, którzy składali się na radę miejską. Rada powoływana była w dominium (dobrach), posiadała tam również swe biuro.

W 1845 r. rynek miejski został przyozdobiony nowym założeniem ogrodowym. W kolejnym — 1846 — miejscowe bractwo kurkowe odbudowało niemal całkowicie zniszczony budynek strzelnicy (obecny budynek GOK-u?). Właściwa strzelnica (tj. urządzenie do odbywania strzelań) zlokalizowana była w lesie na wschód od miasta, przy placu sportowym.

Kiedy wzniesiono tu po raz pierwszy kościół katolicki nie wiadomo. Jednakże, jak należy przypuszczać, był on od najdawniejszych czasów filią Trzebicka. W momencie wkroczenia Reformacji na teren Śląska (ówczesny właściciel Cieszkowa, Wilhelm I von Maltzan stosunkowo szybko stał się jej gorącym propagatorem), kościół ten został około 1555 r. przejęty przez protestantów. W 1654 r. zwrócono go katolikom. Nie ma informacji o architektonicznym kształcie tej budowli. Wiadomo jedynie, iż w 1728 r. marszałek Flemming, ówczesny właściciel dóbr, zburzył „stary” kościół i z własnych środków wznosił nowy. Budowla, o której również brak bliższych informacji (zapewne niewielka drewniana kaplica

stojąca pośród grzebalnego cmentarza, jak wynika to z rysunku F.B. Wernhera), nie zachowała się długo i już w 1749 r. była w złym stanie, tak iż stanowiła nawet zagrożenie dla otoczenia i musiała zostać rozebrana. Po rozebraniu tej walącej się budowli w 1749 r. nowa właścicielka dóbr, księżna Sapieha, postanowiła wówczas wybudować na własny koszt, bez udziału finansowego gminy, kolejny kościół. Kościół ten zaprojektowany zapewne przez Karola Marcina Frantza, w swym zasadniczym kształcie istnieje do dziś. Kamień węgielny pod tę budowlę położono w 1753 r. Zmarłą w 1779 r. fundatorkę pochowano w krypcie wzniesionej z jej inicjatywy budowli. Tam też spoczęły doczesne szczątki jej zmarłej w kilka lat później córki Jadwigi. Kościół ten był parafialnym. Do parafii należały oprócz dóbr i miasteczka również wsie: Brzezina, Guzowice, Nowy Folwark, Biadaszka, Sędraszyce i Ujazd.

Pierwotny kościół ewangelicki był wzmiankowany w 1666 r. (protokoły wizytacji biskupich z tego roku mówią o dwóch kościołach w miejscowości). Mógł to być obiekt o tymczasowym charakterze, bądź też został w międzyczasie zniszczony. Królewskie bowiem zezwolenie na budowę domu modlitwy tutejsza gmina ewangelicka otrzymała 10 września 1749 r. W maju roku następnego świętowano już konsekrację nowej budowli o konstrukcji szkieletowej. Także i tę fundację miasto zawdzięczało księżnej Sapieszce. W październiku 1826 r. kościół ten, położony w pobliżu rynku, został spalony podczas wielkiego pożaru. W krótkim czasie spłonęło wtedy niemal całe miasto. Zniszczeniu uległa również towarzysząca mu szkoła. Dzięki ofiarności patrona kościoła i właściciela dóbr cieszkowskich, barona Moritza von Teichmanna oraz staraniem ówczesnego burmistrza Sperlinga, kościół odbudowano w przeciągu niespełna dwóch lat. Nabożeństwa ewangelickie odbywały się do tego czasu początkowo w dworskiej owocarni, później zaś dzięki uprzejmości miejscowego proboszcza — w kościele katolickim. Nowy, istniejący obecnie kościół, został poświęcony latem 1828 r. Do tutejszej gminy ewangelickiej należały wszystkie miejscowości wolnego państwa stanowego Cieszków.

Zamek, a być może kasztel, wzmiankowany był w 1280 r. W 1656 r. istniał na tym miejscu dwór, który następnie został przebudowany na barokowy pałac, jak to już wspomniano przez wdowę po ostatnim z Maltzanów, Renatę Beatę von Novack. Była to otoczona starą zamkową fosą dwupiętrowa budowla z przyziemiem nakryta wysokim mansardowym ceramicznym dachem z jedenastoosiową elewacją frontową. We wnętrzu znajdowały się dwie wielkie sale i znaczna liczba pokoi; mieścił się tu także teatr dworski. Oprócz tego w pewnej odległości od pałacu wzniesiono budynki oranżerii i cieplarni

położone w przyległym ogrodzie ozdobnym przekształconym z czasem w park. Park ów obfitował w znaczną liczbę ciekawych okazów drzew i krzewów, stanowiąc obiekt zainteresowania nawet dla specjalistów z dziedziny botaniki. Ponadto w pobliżu znajdował się duży ogród owocowy i warzywny. Do ogrodnictwa pałacowego należała także pobliska osada Zwierzyniec z leśniczówką i szkółką drzew. Całości zespołu dopełniał wielki folwark w Cieszkowie wraz z gorzelnią i browarem, których produkcja oparta była na wodzie źródlanej dostarczanej specjalnym podziemnym rurociągiem ćwierćmilowej długości. Barokowy pałac poddano w 1842 r. gruntownej restauracji. W 1945 r. został poważnie uszkodzony podczas przemarszu wojsk radzieckich przez Cieszków i był to początek jego końca: zaniedbany popadał stopniowo w ruinę, a pozostałości w końcu rozebrano. Podobny los spotkał również budynki oranżerii i cieplarni. W latach 80-tych XX w. istniały jeszcze relikty ich fundamentów.

Układ przestrzenny wsi

Cieszków był i pozostał niewielką osadą położoną przy szlaku komunikacyjnym lokalnej rangi wiodącym z Milicza do Krotoszyńska. W obecnym układzie urbanistycznym, w którym zachowały się pierwiastki średniowieczne (grodzisko na miejscu dawnego pałacu, wcześniej zamku, czworobok rynku położonego przy wspomnianym szlaku, czy wreszcie wiejska zabudowa obecnej ulicy Grunwaldzkiej) czytelny jest historyczny podział na dawne osiedle zamkowe (*Schloßgemeinde*) i miasteczko (*Städtlein Freyhan*) o funkcjach regionalnego ośrodka rolniczego. Osiowe założenie barokowe, na którego południowo-wschodnim krańcu znajduje się obecny kościół parafialny (dawniej dworski), na północno-zachodnim zaś zespół kościoła poewangelickiego (obecnie pomocniczego) z flankującymi go symetrycznie budynkami dawnej szkoły ewangelickiej i domu parafialnego przyczyniło się nie tylko do wzbogacenia całości, ale również w jakimś sensie scementowało przestrzennie historycznie różne części składowe: elementem tej barokowej osi jest bowiem na pewnym odcinku zachodnia pierzeja rynku, stanowiącego centrum dawnej osady targowej. Należy na tym miejscu pamiętać, iż oba te organizmy osadnicze, tj. dobra z należąca do nich zabudowa oraz gmina miejska były w przypadku Cieszkowa z historycznego punktu widzenia w stosunku do siebie w jakimś sensie konkurencyjne. Gmina wyprzedzała wprawdzie dobra pod względem ludnościowym, jednakże ustępowała im pod względem potencjału gospodarczego. Dorównywały zaś sobie, gdy idzie o liczebność zabudowy, różnej wszakże pod względem charakteru. Istniejąca obecnie historyczna substancja Cieszkowa pochodzi z okresu

po ostatnim wielkim pożarze, który, jak to wspomniano uprzednio, miał miejsce w 1826 r. Zabudowa ta w przypadku dóbr złożona była z pałacu otoczonego założeniem parkowym, ogrodnictwa i dużych murowanych budynków folwarcznych (stajni, stodoł, spichlerzy, a także gorzelnii, czy browaru) zgrupowanych w czworobok z gospodarczym majdanem pośrodku i towarzyszącymi im dwukondygnacyjnymi przeważnie oficynami zamieszkałymi przez ludność służebną (łącznie około 15 budynków). Należał do niej również kościół katolicki oraz 60 pozostałych domostw (murowanych bądź o konstrukcji drewnianej z wypełnieniem) i 50 różnego rodzaju budynków gospodarczych i pomocniczych (w tym stodoły i szopy), w znacznej mierze drewnianych, pogrupowanych w wiejskie zagrody. W miasteczku natomiast przeważała zabudowa parterowa, skromna w wystroju, zwarta, zgrupowana wokół rynku i głównych dróg wylotowych; murowana bądź o konstrukcji mieszanej, tynkowana, dwutraktowa o kalenicowym układzie w stosunku do ulic z sienią pośrodku, bez towarzyszących stodoł, w łącznej liczbie około 80. Zastąpiła ona istniejące przed pożarem (około poł. XVIII w.) stojące luźno drewniane i szachulcowe chałupy zwrócone w stosunku do ulic szczytowo z budynkami gospodarczymi na zapleczach zgrupowanymi w typowe wiejskie zagrody. Nawierzchnie ulic i podwórzy (majdan folwarczy oraz indywidualnych gospodarstw) były brukowane polnym kamieniem. Przykładem może tu być zachowana jeszcze nawierzchnia ulicy Polnej. W przypadku ulic o nowszej proveniencji stosowano bruk z drobnej kostki granitowej (ul. Kolejowa). Ta XIX-wieczna zabudowa przetrwała w zasadniczym zrębie do chwili obecnej, uzupełniona w XX w. o budynki nowe i pochodzące z przebudów (np. witryny sklepów), o podobnym charakterze i układzie, murowane i częściej niż dotąd dwukondygnacyjne.

Na przełomie XIX i XX w., z chwilą oddania do użytku linii kolejowej do Krotoszyna powstała zabudowa dzisiejszej ulicy Kolejowej. Wzniesiono tam wolnostojące domy o willowym charakterze. Po części podobna w charakterze zabudowa powstała w tym czasie również przy południowym odcinku ulicy gen. Wł. Sikorskiego (od miasta w kierunku przejazdu kolejowego na szosie milickiej). Jednym z ostatnich przedwojennych elementów kształtujących dzisiejszą urbanistykę miasta było wzniesienie na przełomie lat 20-tych i 30-tych osiedla jedno- i dwurodzinnych spółdzielczych domów przy ulicy Piaskowej, gdyż wiązało się to z potrzebą wytyczenia na tym miejscu nowej ulicy.

Pierwotnie w miejscowości i w jej obrębie znajdowały się trzy cmentarze: ewangelicki, rodowy i parafialny. Cmentarz ewangelicki położony jest na wzniesieniu po lewej stronie drogi do Krotoszyna i pochodzi z I poł. XIX w. Widoczny z daleka, jest oddalony około 20 m

od drogi. Zachowały się na nim licznie fragmenty około 100 nagrobków w postaci kamiennych cokołów i zwalonych płyt inskrypcyjnych pochodzące z I poł. XIX — do lat 40-tych XX w. Jednym z najstarszych czytelnych nagrobków jest płyta Gottlieba Mathiebe z 1894 r. Cmentarz posiada zachowany interesujący starodrzew: Jest obsadzony wokół lipami (czworobok), widoczny jest również częściowo przebieg głównej alei. Nieużytkowany od 1945 r., obecnie zdewastowany i mocno zarośnięty samosiewem, jednak czytelny w terenie dzięki zachowanemu układowi zieleni wysokiej. Zasługuje na ochronę, co wydaje się tym bardziej możliwe, iż znajduje się w chwili obecnej w ramach posesji należącej do firmy nagrobkarskiej i może stanowić stosowne tło do przygotowywanej właśnie ekspozycji wyrobów firmy.

Przy wyjeździe w kierunku Gór i Trzebicka, w lesie, w pobliżu posterunku policji, znajduje się cmentarz rodowy właścicieli dóbr cieszkowskich (?) założony około 1900 r. W murze otaczającym cmentarz, wzniesionym z polnych kamieni umocowany jest kamienny krzyż, widnieją ślady po montażu tablic inskrypcyjnych; czytelna jest również w jego polu pozostałość komory grobowej. Od płd. wiodą ku jego wnętrzu kamienne schody.

W otoczeniu kościoła parafialnego znajdował się niegdyś cmentarz parafialny. W chwili obecnej pozostały na nim jedynie nieliczne pochówki z okresu przedwojennego (głównie osób o polsko brzmiących nazwiskach: Cyprian Klaskala czy Agnieszka Krzekotowski) oraz nieliczne groby z lat 40-tych i 50-tych (łącznie około 20 grobów). Najstarszy zachowany obecnie nagrobek, Heleny Knobloch, pochodzi z 1897 r.

Inne miejsce pocmentarne znajduje się przy ul. L. Waryńskiego w pobliżu kościoła parafialnego. Po 1945 r. zostało ono częściowo zaanektowane pod zabudowę gospodarczą towarzyszącą folwarkowi (dawniej PGR) oraz ogródki pracownicze.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Dane dla gminy miejskiej i gminy zamkowej.

Rok	Gmina miejska		Gmina zamkowa		Instytucje publiczne i przemysł
	Domy	Ludność	Domy	Ludność	
1787	62	392	32	350	kościół katolicki, szkoła katolicka, kościół ewangelicki, szkoła ewangelicka, zamek, folwark
1830	63	491	64	535	szpital, 4 kramy, ekspedycja pocztowa, gorzelnia i browar
1845					2 wiatraki, 10 warsztatów lnianych, 22 innych specjalistów, 2 kramy

1895	160	973		121	
1905		946		103	
1927		637		154	
1939	392*	1376		145	

* dane łączne dla gminy miejskiej i gminy zamkowej

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości wyznaczono strefę „A” ochrony konserwatorskiej obejmującą teren jej zabudowy za wyjątkiem początkowego odcinka ul. Wł. Sikorskiego (przy wjeździe od strony Milicza) z przyległościami, zabudowy przy ul. Krotoszyńskiej, zabudowy odcinka ul. T. Kościuszki od wysokości kościoła parafialnego aż do wylotówki w kierunku Ujazdu oraz zabudowy ul. Grunwaldzkiej od założenia parkowego począwszy do wyjazdu w kierunku Trzebicka. Objęła ona zatem: założenia pałacowo-parkowego oraz przyległą zabudowę miasta o średniowiecznej proveniencji wraz z kościołami: parafialnym i pomocniczym, w tym również cmentarze: stary obecnie nieużytkowany przy kościele parafialnym oraz miejsce pocmentarne przy ul. L. Waryńskiego. Ochronie konserwatorskiej podlegają również, aczkolwiek nie objęte tą strefą, dwa pozostałe zabytkowe cmentarze: rodowy zlokalizowany w lesie na południowy wschód od miejscowości i wiodący zapewne ku niemu odcinek alei lipowej (okolice dawnego folwarku) oraz poewangelicki przy szosie w kierunku Krotoszyna. W ramach strefy „A” znajduje się również strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmująca zespół pałacowo-parkowy i jego otulinę w postaci zabudowy okalających ulic. W strefie tej zawiera się z kolei strefa „W” ochrony archeologicznej z terenem dawnego grodziska, tj. miejscem po nieistniejącym w chwili obecnej pałacu oraz otaczającej go fosy (z granicą po zewnętrznym obrysie fosy).

Przewidziano również strefę ochrony ekspozycji „E” roztaczającą się w kierunku miasteczka z miejsca, gdzie krzyżują się linia kolejowa Wrocław-Krotoszyn i lokalna droga z Cieszkowa do Biadaszki.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

Układ urbanistyczny. Nr rejestru zabytków 397/W z dnia 30IX1978.

1. Zespół kościelny:

- a. Kościół parafialny, dawniej dworski, p.w. Wniebowzięcia NMPanny, arch. K. M. Frantz, mur., 1753, remontowany 1883, 1951, 1973-76. *Nr rejestru zabytków 1019 z dnia 13.1.1964.*
  - b. Mur wokół kościoła parafialnego otaczający dawny cmentarz, ok. 1800.
  - c. Plebania, ul. L. Waryńskiego nr 7 (obecnie dom młodzieży im. Św. Jana Bosko), mur., po 1826.
2. Zespół kościoła ewangelickiego:
- a. Kościół ewangelicki p.w. Św. Maurycego, obecnie pomocniczy p.w. Chrystusa Króla, mur., 1828, na miejscu wcześniejszego spalonego w 1826; przeb. lata 20-te XX w.
  - b. Dom parafialny, obecnie dom mieszkalny, ul. gen. Wł. Sikorskiego 12, mur., ok. 1828.
  - c. Szkoła parafialna, obecnie dom mieszkalny, ul. gen. Wł. Sikorskiego 16, mur., ok. 1828.
3. Pozostałości zespołu pałacowego:
- a. Oficyna pałacowa, ul. Bolesława Chrobrego nr 16, mur. 1938
  - b. Brama parkowa, mur., 1822, przebudowana 1938.
  - c. Pawilon parkowy, mur., ok. 1820.
  - d. Most na fosie I (wschodni — wjazdowy), mur., ok. 1800.
  - e. Most na fosie II (zachodni — ogrodowy), mur., lata 30-te XX w.
  - f. Park krajobrazowy z I poł. XIX w., zał. na miejscu wcześniejszego barokowego ogrodu z ok. 1750.
4. Folwark dworski:
- a. Spichlerz na folwarku, mur., 4. ćw. XIX w.
5. Budynek stacji PKP Cieszków, mur., pocz. XX w.
6. Poczta, ul. Kolejowa nr 4, mur., ok. 1910.
7. Zespół budynków komory celnej.
- a. Budynek komory celnej, obecnie mieszkalny, ul. Krotoszyńska nr 37/39, drew., po 1919.
  - b. Budynek mieszkalny urzędników komory celnej, ul. Krotoszyńska nr 35, drew., po 1919.
- ul. Bolesława Chrobrego
- Dom mieszkalny nr 1, mur., 4 ćw. XIX, ok. 1900.
- Dom mieszkalny nr 2, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.
- Dom mieszkalny nr 4, mur., k. XIX w., przeb. ok. 1925.
- Dom mieszkalny nr 6, mur., k. XIX w., przeb. ok. 1980.
- Dom mieszkalny nr 12 (dla pracowników folwarku), mur., ok. 1920.
- Dom mieszkalny nr 13 (d. czworak w zespole folwarku), mur.-szach., 3 ćw. XIX,

ok. 1920.

ul. Garncarska

Dom mieszkalny nr 5, mur., ok. 1915.

ul. Grunwaldzka

Dom mieszkalny nr 5, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 7, mur., ok. 1920, przeb. 1980.

Dom mieszkalny nr 18, mur., ok. 1910.

Dom mieszkalny nr 24, mur., ok. 1910-1915.

ul. Kolejowa

Dom mieszkalny nr 2, mur., ok. 1910-1920.

Dom mieszkalny nr 6, mur., XIX/XX w.

Dom mieszkalny nr 8, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 10, mur., ok. pocz. XX w., przeb. lata 90-te XX w.

Dom mieszkalny nr 12, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 14, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 16, mur., ok. 1910-1920.

Dom mieszkalny nr 18, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 19, mur., ok. 1920.

ul. Krotoszyńska

Dom mieszkalny nr 1, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. lata 90-te XX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., ok. 1890, przeb. lata 90-te XX w.

Dom mieszkalny nr 3, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 27 a-b-c-d, mur., ok. 1925.

Dom mieszkalny nr 29, mur., ok. 1890-1900.

Dom mieszkalny nr 32/34, mur., ok. 1930.

Dom mieszkalny nr 41 a-b-c-d, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 43 a-b, mur., ok. 1930.

ul. gen. Władysława Sikorskiego

Dom mieszkalny nr 1, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 3, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 4, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 5, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 6, mur.-szach., 4 ćw. XIX w.

Dom mieszkalny nr 7, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 8, mur., k. XIX w.

Dom mieszkalny nr 10, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 11, mur., k. XIX w., przeb ok. 1920 i lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 13/15, mur., ok. 1870, przeb. ok. 1920 .

Dom mieszkalny nr 18, mur., ok. 1925-1930.

Dom mieszkalny nr 20, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 23, mur., ok. 1905.

Dom mieszkalny nr 24, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 24 a, obecnie apteka, mur., k. XIX w., przeb ok. 1920.

Domy mieszkalne nr 25-27, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 26, mur., k. XIX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 30, mur., k. XIX w., przeb. ok. 1920 i lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 31, mur., 3/4 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

Zespół mieszkalno-gospodarczy nr 33:

a. Dom mieszkalny nr 33, mur., lata 20-te XX w.

b. Stodoła (róg ul. Grunwaldzkiej), mur., ok. 1910.

Dom mieszkalny nr 34, mur., ok. 1870, przeb. ok. 1920-30.

Dom mieszkalny nr 38, mur., k. XIX w., przeb. ok. 1920 i lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 40, mur., pocz. XX w., przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 44, mur., k. XIX w.

Szkoła podstawowa, dom nr 45, obecnie bank spółdzielczy, mur., ok. 1930.

Dom mieszkalny nr 46, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 48, mur., ok. 1880, przeb pocz. XX w.

Dom mieszkalny ze świetlicą nr 49, obecnie Gminny Ośrodek Kultury, mur., ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 50, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. ok. 1920 i lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 54, mur.-szach., ok. 1870, przeb. pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 84 (willa), mur., ok. 1925-1930.

ul. 24 stycznia

Dom mieszkalny nr 6, mur.-szach., 3/4 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

ul. gen. Karola Świerczewskiego

Dom mieszkalny nr 1, mur., XIX/XX w.

Dom mieszkalny nr 2, mur., ok. 1915, przeb. lata 80-te XX w.

Dom mieszkalny nr 3, mur., pocz. XX w.

Dom mieszkalny nr 6, mur., pocz. XX w., przeb. ok. 1980.

Dom mieszkalny nr 9, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 10, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. lata 70-te XX w.

Dom mieszkalny nr 1, mur., ok. 1870, ok. 1920.

ul. Ludwika Waryńskiego

Dom mieszkalny nr 1, mur., k. XIX w., przeb. lata 70-te XX w.

Dom mieszkalny nr 5, mur., 4 ćw. XIX w., przeb. ok. 1920.

Dom mieszkalny nr 6, mur., pocz. XX w.

ul. Wierzbowa

Dom mieszkalny nr 1, mur., ok. 1915-20.

Dom mieszkalny nr 2, mur., ok. 1870.

Dom mieszkalny nr 3, mur., XIX/XX w.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

55. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu - halsztat.
Stanowisko numer: 1/164.

56. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej, chronologia: epoka brązu;
osada, chronologia: pradziej;e;
osada, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/153.

57. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradziej;e;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/137.

58. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 4/138.

59. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 5/139.

60. Obozowisko, chronologia: epoka kamienia; osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 6/140.

61. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 7/141.

62. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 8/142.

63. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

ślad osadnictwa kultury przeworskiej;

ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 9/143.

64. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 10/144.

65. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 11/145.

66. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 12/146.

67. Osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 13/147.

68. Osada kultury łużyckiej;

osada kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona.

Stanowisko numer: 14/148.

69. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 15/149.

70. Osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 16/150.

71. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 17/151.
72. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 18/152.
73. Osada kultury łużyckiej;
osada chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze,
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 19/154.
74. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 20/155.
75. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 21/156.
76. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 22/157.
77. Ślad osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, chronologia: neolit;
osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/158.
78. Osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 24/159.
79. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 25/160.

80. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 26/161.

81. Osada, kultury łużyckiej;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 27/162.

82. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 28/163.

83. Osada chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 29/165.

84. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 30/166.

85. Śląd osadnictwa, chronologia: neolit.
Stanowisko numer: 31/167.

86. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa kultury łużyckiej;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 32/168.

Obszar AZP 69-32

87. Grodzisko stożkowate (?), chronologia nieokreślona,
Stanowisko numer 3/1.
Otoczono strefą „W” ochrony archeologicznej.

88. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.
Stanowisko numer: 4/2.

89. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 13/10.

90. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

ślad osadnictwa, chronologia: pradziejy;

ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.

Stanowisko numer: 14/11.

91. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich;

ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.

Stanowisko numer: 15/12.

92. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 16/13.

93. Ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.

Stanowisko numer: 17/14.

Stanowiska bez lokalizacji:

Ślad osadnictwa kultury ceramiki sznurowej, chronologia: neolit.

Stanowisko numer: 5/3.

Grób, chronologia nieokreślona.

Stanowisko numer: 6/4.

Ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.

Stanowisko numer: 7/5.

Ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.

Stanowisko numer: 8/6.

Ślad osadnictwa, chronologia: okres halsztacki.

Stanowisko numer: 9/7.

Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 10/8.

Ślad osadnictwa, chronologia: III-IV w. n.e.

Stanowisko numer: 11/9.

Ślad osadnictwa, chronologia: neolit.

Stanowisko numer: 12/24.

Dziadkowo

Dawne nazwy miejscowości

Sdotcowo (1261), Sdatkowo (1266 i 1267), Czatkowicze (1358), Dzaittkofa (1619), Dziafkowa (1632), Dzaittkofa (1654), Dzatkowe (1736), Dziafkawe (1787), Dziafkowe (1830), Dziafkowa/Dziafkowo (1845) i Dziafkowe — do ok. 1891, potem Altenau — do 1945; odtąd — Dziadkowo. Nazwa dzierżawcza od nazwiska Dziadek.

Historia wsi i dóbr

W 1261 r. Lamprecht ze Zdun otrzymał zezwolenie na lokację miasta na prawie niemieckim. Miało to dotyczyć również pobliskiego Dziadkowa. Jednakże ta lokacja nie została z jakichś względów zrealizowana. W 1266 r. z inicjatywy biskupa Tomasza kapituła wrocławska nabyła Zduny i Dziadkowo drogą zamiany za Murzynowo w Wielkopolsce. Wydała wówczas upoważnienie, aby Dziadkowo osadzić na prawie niemieckim. Dopiero w 1267 r. zostało nadane obu miejscowościom prawo niemieckie oraz targowe. W ten sposób Dziadkowo, dotychczasowa osada o przewadze żywiołu słowiańskiego została ulokowana na prawie niemieckim. Prawa miejskie zachowało przypuszczalnie przez kilkadziesiąt lat. Brak jednakże informacji, na ile one w tym przypadku funkcjonowały. Tak, czy owak, Dziadkowo wobec konkurencji dwóch leżących w pobliżu miast Milicza i Zdun nie miało większych szans na rozwinięcie się w rzeczywisty organizm miejski. W 1358 r. wykupił je z rąk kapituły książę oleśnicki Konrad. Natomiast z XV w. (1435) pochodzi informacja o istniejącym tu sołectwie, którego powstanie mogło mieć związek ze wspomnianą wcześniej lokacją. Dokument z 1489 r. informuje o sprzedaży sołectwa. W 1554 r. sołectwo jest w rękach Wilhelma von Kurzbacha. Na przestrzeni XVII w. wieś jest wymieniana w spisach kilkakrotnie: w 1619, 1636 i 1682 r. Natomiast z 1632 r. pochodzi informacja o znajdujących się tu dwóch majątkach ziemskich. Jeden z nich znajdował się z końcem XVIII w. w rękach szlacheckich, m. in. rodziny von Frankenberg oraz von Brieger i znajdowała się przy nim siedziba pańska, drugi powstały na bazie wspomnianego sołectwa, oddany był w dzierżawę. Spośród dzierżawców znani są np.: w 1653 r. von Dzikowski, w 1656 — von Zizarowski, w 1659 — von Klause, w 1665 — Dicampo, w 1685 — Kizing, w 1695 — Rumbaum i Hellmes. W 1732 r. powstała w Dziadkowie szkoła ewangelicka. Po raz kolejny notowana w urbarzu z 1743 r. W 1830 r. jeden z majątków w Dziadkowie znajduje się w rękach hrabiów von Hochberg (w 1845 r. należy do hrabiego Hansa Heinricha von Hochberga) w ramach

fideikomisu Nowe Grodzisko i pozostaje w nim aż do wybuchu II wojny światowej. Tymczasem drugim majątkiem włada od około 1870 r. kapitan Hans Wermelskirch. Natomiast w 1886 r. właścicielem jego jest Erdmann Müudel, w 1891 r. — Julius Meisner i kolejno — berlińczyk Reinhard Herrmann (1898). Krótko jednak pozostaje w jego rękach, gdyż w r. 1902 i w latach następnych jako właściciel figuruje w księgach adresowych Ferdynand Heising. W 1909 r. dobra te są już własnością Paula Grossmana, potem — Georga Lehmana i w rękach rodziny pozostają do drugiej wojny światowej.

Układ przestrzenny wsi

Dziadkowo jest rozległą wsią o układzie ulicówki z zabudową rozlokowaną po obu stronach głównej drogi wiejskiej o przebiegu z północy na południe (fragment szosy z Milicza do Krotoszyna). Zabudowa ta to stosunkowo skromne zagrody z budynkami usytuowanymi przeważnie z trzech stron czworobocznych majdanów. Po wschodniej stronie tej drogi, mniej więcej w połowie jej długości, zlokalizowane są wspomniane w części historycznej dwa sąsiadujące z sobą folwarki, z których południowy zwłaszcza charakteryzuje się interesującą architekturą zabudowy gospodarczej. Niestety, zabudowa ta została w ostatnich latach uszczuplona. Około połowy lat 80-tych XX w. rozebrano popadający już od pewnego czasu w ruinę skromny szachulcowy XIX-wieczny dwór stanowiący punkt ciężkości zabudowy tego folwarku, zaś w latach 1997-1998 rozebrano jeden z dwóch flankujących go symetrycznie po bokach spichlerzy. Z historycznego punktu widzenia układ poniósł zatem jako całość znaczne straty. Nieco dalej w kierunku północnym, po przeciwnej stronie drogi znajduje się budynek dawnej szkoły z towarzyszącą mu niewielką budowlą o charakterze gospodarczym. Obecnie pełnią one funkcje pomocnicze i mieszkalne. Nowa szkoła, odpowiadająca współczesnym wymogom pobudowano w okresie międzywojennym XX w. na północno-zachodnim krańcu wsi, przy drodze w kierunku Słabocina. Posiadała, w przeciwieństwie do starej, zaplecze sanitarne oraz boisko sportowe.

Na południowy zachód od wsi, w odległości 500 m, na terenie lekko pofałdowanym, usytuowany jest dawny cmentarz ewangelicki z ok. 1800 r. Obecnie zniszczony, ze zdewastowanymi mogiłami i nagrobkami, jest w znacznym stopniu zarośnięty samosiewem. Znajdują się na nim łącznie relikty około 100 pochówków, w tym kilka należących do rodziny Dombrawe; wśród nich najstarszy zachowany nagrobek pochodzący z 1822 r. Na cmentarzu tym spoczął z końcem lat 20-tych XX w. w rodzinnym grobowcu właściciel tutejszych dóbr, kapitan Wermelskirch. Był on znaną osobistością okolic Milicza.

Po powrocie z wojny w 1870 r. założył tutejszy oddział Związku Wojennego (*Kriegerverein*), zasłużył się też dla rozwoju okolicznego pożarnictwa. Cmentarz znajduje się obecnie na terenie gminy Milicz. Na zachód od zabudowań wsi położony był tzw. „młyn Lischkego”. Był to młyn wodny, jednakże około połowy XIX w. na miejscu tym istniała już tylko zagroda chałupnicza.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		29				2 folwarki, szkoła (od 1732), cmentarz
1830		35	283			siedziba pańska, wolne sołectwo, wiatrak
1845		29	269			potażarnia, 4 warsztaty lniarskie, 3 rzemieślników różnych specjalności, 2 handlarzy drewnem
1895	194,7	38	180	367,2	65	
1905	195,3	35	171	356,8	78	
1927			200		126	
1939	635	99	356			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości wyznaczono strefę „B” ochrony konserwatorskiej obejmującą teren obu folwarków. Ochronie konserwatorskiej podlega również teren cmentarza, znajdujący się poza tą strefą. Wyznaczono także strefę „OW” obserwacji archeologicznej z uwagi na średniowieczną proveniencję wsi, w której zawiera się cała niemal jej zabudowa z granicą po zewnętrznym obrysie działek siedliskowych.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Pozostałości zespołu dworskiego:

- a. Obora I, mur., 4 ćw. XIX w.
- b. Obora II, mur., 4 ćw. XIX w.
- c. Chlewnia, mur., 4 ćw. XIX w.
- d. Spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w. (?)

- e. Budynek gospodarczy i spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.
- f. Stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.
- 2. Zespół szkoły podstawowej I:
  - a. Szkoła podstawowa, nr 14, mur., 1. 70-te XIX w.
  - b. Budynek gospodarczy przy szkole, mur., 1. 70-te XIX w.
- 3. Szkoła podstawowa II, obecnie dom mieszkalny nr 44, mur., 1. 30-te XX w.
- 4. Dom mieszkalny nr 9, mur., 1. 70-te XIX w.
- 5. Dom mieszkalny nr 16, mur., ok. 1920.
- 6. Dom mieszkalny nr 25, mur.-szach., 1. 70-te XIX w., przeb. pocz. XX w.
- 7. Dom mieszkalny nr 30, mur.-szach., k. XIX w., przeb. ok. 1910.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-31

- 94. Ślad osadnictwa chronologia: neolit;
cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztaeki;
grób ciałopalny kultury pomorskiej.
Stanowisko numer: 1/53.
- 95. Osada kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztaeki.
Stanowisko numer: 2/54.
- 96. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 4/41.
- 97. Obozowisko, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 5/42.
- 98. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 6/43.
- 99. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 7/44.

100. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 8/45.

101. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 9/46.

102. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 10/47.

103. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 11/48.,

104. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 12/49.

105. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 13/50.

106. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 14/51.

107. Obozowisko, chronologia: epoka kamienia.

Stanowisko numer: 15/52.

108. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 16/55.

109. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 17/56.

110. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 18/57.

111. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze;

osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 19/58.

112. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 20/59.

113. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 21/60.

Stanowisko bez lokalizacji:

Ślad osadnictwa, chronologia: neolit.
Stanowisko numer: 3/61.

Góry

Dawne nazwy miejscowości

Gora (1360), Gurra (1619), Góra, Guhr (1787), Guhre (1830), Guhre/Góry (1845), Goerg (1847), Konradshöh (1934 — 1945), odtąd — Góry. Nazwa utworzona od własności topograficznych terenu, na którym wieś położona (tu: na wzniesieniu).

Historia wsi i dóbr

Wieś przed 1358 r. stanowiła własność kościelną i należała do parafii w Miliczu (istnieje również wersja, iż mogła stanowić własność klasztoru trzebnickiego). Wiadomo jednak, iż w 1360 r. wyludniona już od dłuższego czasu podobnie jak pobliski Stawiec, została sprzedana księciu Konradowi oleśnickiemu „wraz z domami i wszystkimi dochodami z szynków, jatek i łaźni w Miliczu, które należały do tamtejszego kościoła”. Księżę ponosił opłaty od dochodów z tychże. W przypadku ponownego zasiedlenia wsi, na ich nowych mieszkańców nałożony był obowiązek płacności czynszów. Notowana w urbarzu z 1619 r. wieś posiadała już własnego sołtysa. W 1657 r. podczas podziału dóbr pomiędzy trzech braci, Wilhelm von Maltzan przyucza ją do ordynacji cieszkowskiej, a następnie w 1659 r. odsprzedaje rodzinie Freitagów. Wymieniana w urbarzu z 1743 r. W 1787 r. stanowi ona własność niejakiej pani Anders, która mniej więcej w tym czasie nabywa ją od jednego z von Pogrellów. W 1847 r. tutejsze dobra należą do Joerga. W 1873 r. ze spuścizny po Maxie Matzdorfie nabywa je Jüttner. W 2 poł. XIX w. stanowi własność Juliusa Jüttnera. W 1902 r. właścicielem górskich dóbr jest już Wilhelm Gebel rezydujący w pobliskim Trzebicku. W 1909 r. majątek jest w rękach Walentina Wilkoszewskiego. W latach poprzedzających drugą wojnę światową (od ok. 1912 r.) jego właścicielem był Józef Janicki.

Układ przestrzenny wsi

Góry to miejscowość z osadnictwem o średniowiecznej proveniencji. Wykształcony tu typ układu nosi znamiona układu wielodrożnego. Zabudowa powstała na styku krzyżujących się dróg z Cieszkowa w kierunku Jawora oraz Trzebicka. Przy zakolu drogi w kierunku Cieszkowa, w północno-zachodniej części wsi znajduje się teren dawnego folwarku z pozostałościami historycznej zabudowy, wśród której wyróżniają się spichlerz z początku XIX w. oraz budynek pełniący funkcję siedziby zarządcy dóbr pochodzący w swym obecnym

kształcę z pocz. XX w. Na zapleczu tego obiektu znajduje się niewielkie założenie zielone z grupą drzew. Poprzedza go, oddzielając równocześnie od majdanu gospodarczego obsadzony krzewami podjazd. Część budynków gospodarczych przy majdanie nie dotrwała do naszych czasów. Zabudowa wsi, pozbawiona typowych chłopskich zagród, uległa w znacznej mierze degradacji.

Przy drodze na południe od wsi znajduje się dawny cmentarz ewangelicki — leśny, założony ok. 1850 r. Położony jest na pofałdowanym terenie, na grzbiecie wzgórza ze spadkami w warunkach płd. i płn.; niewidoczny w terenie, ponieważ otoczony lasem. Nieużytkowany od 1945 r. jest w chwili obecnej bardzo zniszczony i zawiera około 20 możliwych do zidentyfikowania grobów oraz ich metalowe ogrodzenia (kraty), w tym płytę upamiętniającą pochówek Gottlieba Dombrawe z 1866 r.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		32	209			Folwark, siedziba szlachecka
1830		39	245			młyn wodny
1845		42	329			Wiatrak, cegielnia, 4 rzemieślników innych specjalności
1895	243,1	50	332	376,1	72	
1905	242,8	52	273	376,1	78	
1927			282		107	
1939		125	479			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości wyznaczono strefę „B” ochrony konserwatorskiej obejmującą teren dawnego folwarku z parkiem. Z uwagi na fakt średniowiecznej proveniencji wsi przewidziano również strefę „OW” obserwacji archeologicznej obejmującą jej zabudowę z granicą po zewnętrznym obrysie działek siedliskowych. Dla grodziska położonego na wschód od wsi wyznaczono strefę „W” ochrony archeologicznej.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Zespół dworski:

- a. Dwór, mur., 2 poł. XIX w., przeb. i rozbud. na dom zarządcy ok. 1920.
- b. Obora I, mur.-drew., pocz. XX w.
- c. Obora II, mur., pocz. XX w.
- d. Spichlerz, 1831, przeb. XIX/XX w.
- e. Pozostałości parku, k. XIX w.

2. Szkoła podstawowa, nr 18, mur., ok. 1920, przeb. ok. 1935.

3. Dom mieszkalny nr 12, drew., l. 1910-15.

3. Dom mieszkalny nr 21, mur.-szach., ok. 1870.

4. Zagroda nr 25.

- a. Dom mieszkalny, mur., ok. poł. XIX w.
- b. Stodoła, mur., XIX/XX w.

6. Dom mieszkalny nr 32, mur., 1851, przeb. k. XIX w.

7. Dom mieszkalny nr 46, mur., pocz. XX w.

8. Dom mieszkalny nr 47, mur., ok. 1930/1930.

9. Dom mieszkalny nr 49, szach., poł. XIX w., przeb. k. XIX w.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-32

114. Grodzisko, chronologia: IX - X/XI wiek.

Stanowisko numer: 1/54.

Wyznaczono strefę „W” ochrony archeologicznej.

115. Ślad osadnictwa, chronologia: mezolit;

osada kultury przeworskiej;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 2/55.

116. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

osada kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki?;

osada kultura przeworska, chronologia: okres wpływów rzymskich; osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 6/59.

117. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.
Stanowisko numer: 7/60.

118. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/61.

Obszar AZP 70-31

119. Cmentarzysko kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki.
Stanowisko numer: 8/78.

120. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 9/79.

121. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 10/80.

122. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia, pradzieje.
Stanowisko numer: 11/81.

123. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 12/82.

Stanowiska bez lokalizacji:

Obszar AZP 70-32

Cmentarzysko ciałopalne, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 3/56.

Nieokreślona, chronologia: IV wiek n.e.
Stanowisko numer: 4/57.

Nieokreślona, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 5/58.

Guzowice

Dawne nazwy miejscowości

Choszczischowicze (1358), Khoschwiz, Koschowitz, Koschczowitz (1666/67), Kostowicz, Kuschwitz/Koschwitz (1787 i 1845), Hellefeld (1934-1945), potem — Guzowice. Nazwa patronimiczna od nazwiska Guz, które było rozpowszechnione na Śląsku.

Historia wsi i dóbr

Guzowice stanowiły przed 1358 r. własność kapituły katedralnej we Wrocławiu. Wymieniane w urbarzach z 1619 i 1743 r. W 1787 r. tutejsze dobra należą do hrabiego von Sandretzkiego, w 1830 r. — do barona von Teichmanna, w 1845 — do kupców wrocławskich braci Michała i Aleksandra Schreiberów. W 1873 r. stanowią własność hrabiów von Wilamowitz-Möllendorff: początkowo Hugona, następnie zaś, w ramach ordynacji cieszkowskiej - Wicharda von Wilamowitz-Möllendorfa. Kolejno ordynacja, a w raz z nią i majątek Guzowice, przechodzi w ręce hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee, dzierżawcą zaś jest Friedrich Wilhelm von Pückler, który z czasem przejmuje majątek. W rękach rodziny do 1945 r.

Układ przestrzenny wsi

W Guzowicach mamy do czynienia z czytelnym do chwili obecnej układem rozległej typowej ulicówki z wykształconym podłużnym nawsiem ze stawami. Główna droga wiejska przebiega z zachodu na wschód. Po obu jej stronach rozlokowane są zagrody z domami mieszkalnymi przeważnie od frontu zwróconymi ku owej drodze kalenicowo. Zabudowa ta jest jednak stosunkowo skromna, choć wszystkie zachowane do chwili obecnej budynki są murowane. Najstarszym elementem wsi jest duży folwark o średniowiecznej proveniencji położony w południowo-wschodniej jej części. Pierwotna zabudowa zgrupowana wokół majdanu o kształcie wydłużonego prostokąta jest obecnie w widoczny sposób zdekompletowana, tak iż znacznemu zniekształceniu uległ jego historyczny układ. Pozostałe budynki gospodarcze zdekapitalizowane, podobnie jak w większości zabudowa wsi. Częściowo zatarty został również inny interesujący element układu, mianowicie gruntowa droga obiegająca obrzeża działek siedliskowych wokół wsi. W chwili obecnej jest ona czytelna jedynie na niektórych odcinkach. Mimo niewątpliwej dawności układu nie zasługuje on na specjalną ochronę konserwatorską z uwagi na zły stan zachowania.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		61	416			2 folwarki, smolarnia
1830			417			wiatrak, młyn wodny
1845		49	478			kuźnia
1895	282,8	54	239	751,2	179	
1905	283,1	51	232	751,2	153	
1927			225		179	
1939*	2230,8	182	792			

*dane łączne dla Nowego Folwarku i Guzowic

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości o średniowiecznej proveniencji przewidziano strefę „OW” ochrony archeologicznej, która obejmuje całą zabudowę wsi z granicą przebiegającą po zewnętrznym obrysie działek siedliskowych.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Zespół szkoły podstawowej
  - a. Szkoła, obecnie filia biblioteki, mur., ok. 1905.
  - b. Budynek WC przy szkole, mur.-szach., 1905.
2. Zagroda nr 12:
  - a. Dom mieszkalny, mur., pocz. XX w.
  - b. Budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.
  - c. Chlew, mur., pocz. XX w.
3. Dom mieszkalny nr 15, mur., 1930.
5. Dom mieszkalny nr 17-18, mur., ok. 1920.
6. Dom mieszkalny nr 40, mur., pocz. XX w.
7. Dom mieszkalny nr 41, mur., pocz. XX w.
8. Dom mieszkalny nr 42, mur., ok. 1920.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

124. Osada, chronologia: epoka brązu.
Stanowisko numer: 1/171.
125. Ślad osadnictwa, kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 2/169.
126. Osada, chronologia: epoka brązu; osada, chronologia: pradzieje.
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/178.
127. Funkcja i chronologia nieokreślone.
Stanowisko numer: 4/170.
128. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 5/193.
129. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 6/210.
130. Cmentarzysko szkieletowe kultury przedłużyckiej, chronologia: II okres epoki brązu;
Stanowisko numer: 7/214.
131. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 8/172.
132. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: epoka brązu.
Stanowisko numer: 9/173.
133. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 10/174.
134. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 11/175.

135. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 12/176.
136. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 13/177.
137. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej ślad osadnictwa, chronologia: pradziej. Stanowisko numer: 14/179.
138. Osada kultury łużyckiej; ślad osadnictwa, chronologia pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 15/180.
139. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradziej. Stanowisko numer: 16/181.
140. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej; ślad osadnictwa, chronologia pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 17/182.
141. Osada kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki; osada, chronologia: pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 18/183.
142. Osada kultury łużyckiej; osada kultury przeworskiej; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 19/184.
143. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej; ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze. Stanowisko numer: 20/185.
144. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej. Stanowisko numer: 21/186.
145. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej. Stanowisko numer: 22/187.

146. Osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/188.
147. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 24/189.
148. Śląd osadnictwa kultury łużyckiej
Stanowisko numer: 25/190.
149. Śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 26/191.
150. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 27/192.
151. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 28/194.
152. Osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 29/195.
153. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 30/196.
154. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 31/197.

155. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 32/198.

156. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 33/199.

157. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 34/200.

158. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 35/201.

159. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 36/202.

160. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesny okres epoki brązu;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 37/203.

161. Osada chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 38/204.

162. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 39/205.

163. Osada chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 40/206.

164. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 41/207.

165. Ślad osadnictwa chronologia: pradziej;e.
Stanowisko numer: 42/208.

166. Ślad osadnictwa chronologia: pradziej;e.
Stanowisko numer: 43/209.

167. Ślad osadnictwa chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 44/211.

168. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 45/212.

169. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 46/213.

170. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 47/215.

171. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej;e,
stanowisko numer: 48/216.

172. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich;
osada, chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 49/217.

173. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia:
późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 50/218.

174. Osada kultury łużyckiej;

osada, chronologia: pradzieje;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 51/219.

175. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 52/220.

176. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 53/221.

177. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

ślad osadnictwa; chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 54/222.

178. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 55/223.

179. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

Stanowisko numer: 56/224.

180. Ślad osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, chronologia: neolit;

osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 57/225.

181. Osada kultury łużyckiej;

ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 58/226.

182. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.

Stanowisko numer: 59/227.

183. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

Stanowisko numer: 60/228.

Jankowa

Dawne nazwy miejscowości

Jancowo, Janckowo (ok. 1350), Jankofa (1619), Jantkawe (1787), Jantkowe (1845), Hansdorf (1934-1945), potem — Jankowa z obocznością Janków. Nazwa dzierżawcza od imienia Janek (=Jan). Starsza forma Jantkowe pojawiła się również jako oboczność.

Historia wsi i dóbr

Jankowa była wsią należącą w średniowieczu (przed 1358) do kapituły katedralnej we Wrocławiu. Wymieniana w urbarzu z 1619 r. W 1787 r. wieś jest w rękach barona von Glaubitz (jego poprzedniczką była księżna Katarzyna Ludwika z Sapiehów). W 1845 r. tutejsze dobra należą do Augusta Stempella, w 1873 r. — spuścizny po tymże, w 1876 r. do Elisabeth von Siegroth (z domu Stempel). Od 1902 r. majątek włączony do fideikomisu Nowe Grodzisko znajduje się w rękach hrabiów von Hochberg-Fürstenstein na Roztoce, a jego dzierżawcą w latach przed drugą wojną światową jest Richard Jüttner.

Układ przestrzenny wsi

Wieś o układzie niewielkiej ulicówki z główną drogą wiejską o przebiegu z zachodu na wschód, która łączy się z zakrętem historycznej drogi z Trzebicka do Tworzymirek. Zabudowa skromnych zagród pogrupowana z trzech stron czworobocznych majdanów gospodarczych. Na południowo-wschodnim krańcu wsi, przy wspomnianym zakręcie, teren dawnego folwarku o średniowiecznej proveniencji, obecnie zdewastowany.

Za wsią, w kierunku południowym w lesie, po prawej stronie drogi w kierunku Średziny i Nowego Zamku, usytuowany jest cmentarz ewangelicki z ok. 1850 r. Natomiast przy drodze do Milicza, w odległości ok. 700 m od miejscowości, przy leśnej ścieżce znajduje się obelisk z pocz. XIX w.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		18	110			dom pański, rzemiosło, folwark
1845		19	165			wiatrak, 5 warsztatów lniarskich, potażarnia (2 piece), kowal

1895	58,4	17	143	304,4	44	cegielnia
1905	58,5	25	134	171,6	83	
1927			95		74	
1939		151	436			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości przewidziano strefę „OW” obserwacji archeologicznej obejmującą środkową część zabudowy wsi (z nawsiem) wraz z terenem niezabudowanym położonym na północ (w kierunku stanowiska archeologicznego) i południe od tego fragmentu.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Zagroda nr 12

- a. Dom mieszkalny, mur., 1920.
- b. Obora, mur., ok. 1920.

2. Zagroda nr 17

- a. Dom mieszkalny, mur., ok. 1920.
- b. Stodoła, mur., ok. 1920

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-32

- 184. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer 1/43.
- 185. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/44.
- 186. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/45.

187. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 4/46.
188. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 5/47.
189. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 6/48.

Jawor

Dawne nazwy miejscowości

Jawir (1310), Javor (1619), Jawor (1787, 1830 i 1845), Erlgrund (1934-1945), odtąd — Jawor. Stara nazwa topograficzna od wyrazu jawor=gatunek drzewa należąca do najbardziej rozpowszechnionych na Śląsku.

Historia wsi i dóbr

Wieś o średniowiecznej proveniencji: przed 1358 r. stanowiła własność rycerską Wymieniana w urbarzach z 1619 i 1743 r. W 1787 r. tutejsze dobra rycerskie należą do von Thierbacha w 1830 i 1845 r. - do Fabischów. W 1873 r. znajdują się w rękach Konrada Bergera, a wkrótce (1876 r.) jego następcy w rodzinie - Hermanna. W 1886 r. stanowią już wszakże własność Alwina von Becka w 1891 r. — Theodora Kohna. Od 1900 r. w rękach rodziny Kampe.

Układ przestrzenny wsi

W chwili obecnej pozostałości osady przyfolwarczej przy drodze z Gór do Rakłowic. Jej centrum stanowi czworoboczny majdan gospodarczy z nieistniejącą w większości zabudową gospodarczą (relikty obory). Zachowany budynek będący siedzibą dzierżawcy dóbr. Na jego zapleczu staw rybny. Brak dającego się ująć w konkretny typ układu przestrzennego.

Na południowy wschód od wsi, w odległości ok. 300 m od zabudowań, na skraju lasu znajdują się relikty zapewne pomnika wojennego z I wojny światowej. Być może towarzyszyły mu pochówki. W terenie pozostałości te słabo czytelne: od zachodu resztki alei dębowej; teren częściowo zajęty pod uprawy leśne.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		12	73			siedziba szlachecka, folwark, młyn wodny
1830		11	66			
1845		10	56			handlarze drewnem i zbożem
1895	12,7	10	39	119,8	24	
1905	19,6	11	30	112,1	36	
1927			40		28	
1939		32	94			

* W rubryce domy podano łączną liczbę budynków w gminie wiejskiej i dobrach.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości przewidziano strefę „OW” obserwacji archeologicznej obejmującej całą zabudowę wsi wraz z terenem dawnego folwarku.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Dom zarządcy w zespole folwarku, nr 2, poł. XIX, k. XIX w.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-31

190. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu;
śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 1/77.

191. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa, chronologia: neolit;
osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 2/70.

192. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze

Stanowisko numer: 3/71.

193. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradziej;e;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 4/72.

194. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

osada, chronologia: pradziej;e;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 5/73.

195. Osada kultury łużyckiej;

osada kultury przeworskiej;

osada, chronologia: pradziej;e;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 6/74.

196. Osada kultury łużyckiej;

osada, chronologia: pradziej;e;

ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 7/75.

197. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

osada, chronologia: pradziej;e;

osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 8/76.

Nowy Folwark

Dawne nazwy miejscowości

Neuvorwerk (1787), Neuvorwerk/Neufuhrwerk (1845) i do 1945 r. Odtąd — Nowy Folwark. Nazwa utworzona dla oznaczenia nowopowstałego folwarku związanego z własnością ziemską w Cieszkowie. Z czasem przy folwarku narosła osada, w ten sposób dziś odnosi się również do wsi.

Historia wsi i dóbr

Osadnictwo tutaj wykształciło się pod wpływem wielkiej własności ziemskiej w okresie nowożytnym. W 1878 r. miejscowe dobra należą do hrabiego von Sandretzkiego, 1830 r. — do barona von Teichmanna, od 1844 r. — do rotmistrza Leopolda von Böhma. W 1873 r. tutejsze dobra jako przyległe do ordynacji cieszkowskiej znajdują się w rękach hrabiów von Wilamowitz-Möllendorf w, początkowo Hugona, potem zaś już w ramach ordynacji — Wicharda von Wilamowitz-Möllendorfa. Kolejno, wraz z ordynacją własność hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee, w dzierżawie Friedricha Wilhelma von Pücklera, który z czasem przejmuje majątek.

Układ przestrzenny wsi

Nowożytna osada przyfolwarczna w typie niewielkiej ulicówki o przebiegu głównej drogi wiejskiej z zachodu na wschód. Zabudowa folwarku związanego ściśle z dobrami cieszkowskimi nie zachowała się.

Na zachód od zabudowań wsi, w lesie, usytuowany jest dawny cmentarz ewangelicki z I poł. XIX w. Jest w terenie niewidoczny, ponieważ położony na nadsypanej działce pośród lasu. Od strony wsi dostępny drogą szutrową. Czytelne pozostałości obrzeżnego szpaleru drzew oraz resztki aleji wejściowej. Nieużytkowany od 1945 r., w chwili obecnej mocno zdewastowany (nagrobki po części zrzucone ze skarpy) zawiera relikty około 30 pochówków. Najstarszy zachowany nagrobek — Caroline Sachsich — pochodzi z 1850 r.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		19	144			folwark, szkoła ewangelicka
1830		24	208			
1845		25	240			3 rzemieślników różnych specjalności, 3 handlarzy
1895	245,7	28	184	434		
1905	245,7	29	176	434		
1927			211			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej. Niezależnie od powyższego ochroną taką objęty jest teren dawnego cmentarza.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Szkoła podstawowa, obecnie dom mieszkalny nr 16, mur. ok. 1920.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

198. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesny okres epoki brązu;
cmentarzysko kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 1/43.

199. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: V okres epoki brązu – okres halsztacki;
śląd osadniczy, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.

Stanowisko numer: 2/46.

200. Osada kultury przeworskiej (IV/V w):
osada, chronologia późne średniowiecze;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/32.
201. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 4/33.
202. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 5/34.
203. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 6/35.
204. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 7/63.
205. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/64.
206. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 9/36.
207. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 10/37.
208. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 11/38.
209. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 12/39.

210. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 13/40.
211. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 14/41.
212. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 15/42.
213. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer 16/44.
214. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 17/45.
215. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 18/47.
216. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 19/48.
217. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 20/49.
218. Osada kultury łużyckiej; osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 21/50.
219. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 22/51.
220. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/52.
221. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich (późny);

śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 24/53.

222. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 25/54.

223. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 26/55.

224. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 27/56.

225. Osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 28/57.

226. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 29/58.

227. Osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 30/59.

228. Osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 31/60.

229. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 32/61.

230. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 33/62.

Stanowiska bez lokalizacji:

Ślad osadnictwa, chronologia: neolit.

Stanowisko numer: 34/242.

Ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona.

Stanowisko numer: 35/243

Ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona.

Stanowisko numer: 36/65.

Cmentarzysko ciałopalne, chronologia: pradzieje.

Stanowisko numer: 37/66.

Pakosławsko

Dawne nazwy miejscowości

Pakislavitz (1619), Bogistavitz (1787), Bogislawitz vulgo Packlowske (1830), Bogislawitz/Pakosławsko — 1845, Altmühlgrund (1934-1945); potem — Pakosławsko. Wg Rosponda nazwa Pakosławsko jest nazwą utworzoną w pewnym sensie bezwiednie przez Kniego poprzez powielenie wcześniejszego błędnego zapisu. Poprawna pierwotna słowiańska forma winna brzmieć Bogusławice jest nazwą odimienną (od imienia Bogusław).

Historia wsi i dóbr

Przed 1358 r. wieś należy do kapituły katedralnej we Wrocławiu. Wymieniana w urbarzach z 1619 i 1743 r. W 1787 r. wieś należy do spuścizny von Puschów, w 1830 r. Frankenberga, w 1845 r. — dobra wasalne ordynacji milickiej, nadal w tych samych rękach, w 1886 r. własność Teodora Schuberta. Od 1890 r. dobra tutejsze znajdowały się w rękach Friedricha Schadego, od 1908 r. są już wraz z pobliskimi Rakłowicami własnością Georga Lehmana i w rękach tej rodziny pozostają do wybuchu wojny.

Układ przestrzenny wsi

Najstarszym elementem obecnego układu wsi jest teren dawnego majątku, tj. folwark położony po południowej stronie głównej drogi wiejskiej o przebiegu z zachodu na wschód, przy łuku jej zakrętu na odcinku zachodnim. Wydaje się jednak, że i proveniencja tutejszej siedziby pańskiej położonej w stosunku do folwarku po przeciwnej stronie owej historycznej drogi jest dość odległa w czasie. W każdym razie jest ona wymieniana w źródłach w XVIII w. Obecny pałac w formie stylizowanej na palladiańską willę pochodzić może z końca XIX w. i jest trochę zapóźnioną wersją tego typu założeń modnych zwłaszcza w I połowie XIX w. Jak wydaje już w początkach naszego stulecia pałac został wyposażony w metalową prze na konstrukcję zimowego ogrodu „wmontowanego” w kolumnadę elewacji tylnej oraz podobną konstrukcję zadaszenia nad wejściem głównym od frontu. Oba te elementy wykazują pewne cechy stylistyki secesyjnej. Pałac ten został wzniesiony w starszym, bo sięgającym czasów wkrótce po połowie XIX w, założeniu zielonym rozciągającym się na północ od siedziby. Interesujący starodrzew oraz ciekawe elementy kompozycyjne, jak np. widokowa polana oraz

oś wodna ze stawem na zakończeniu czynią z tego zespołu jeden z bardziej malowniczych i zasługujących na ochronę obiektów w okolicy. Przy głównej drodze wiejskiej, po obu jej stronach w kierunku wschodnim powstała z czasem zabudowa wsi. Jak się wydaje nigdy nie była ona zbyt okazała, w czym widoczna jest dominująca rola tutejszych dóbr. Ludność zamieszkująca wieś trudniła się głównie pracą w folwarku.

Dopiero w XX w., po 1918 r., a zwłaszcza w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch drugiej wojny, gmina rozwinęła się na tyle, iż powstające wówczas budynki zaczęły stanowić pewną przestrzenną przeciwwagę dla omówionego powyżej historycznego układu. W ten sposób zapewne doszło do powstania osiedla położonego na południe od starego „centrum” wraz z wytyczeniem tam nowej drogi równoległej do głównej drogi wiejskiej. Także i ta zabudowa jest stosunkowo skromna i widocznym jest, iż zamieszkiwali tu pracownicy rolni, nie zaś gospodarze (brak typowych zagród z budynkami gospodarczymi towarzyszącymi domom mieszkalnym).

Inne interesujące z historycznego punktu widzenia elementy, to położony w pewnej odległości od wsi przy szosie z Milicza do Cieszkowa dawny cmentarz ewangelicki, obecnie zniszczony. Znajdują się na nim liczne relikty nagrobków, w tym najstarsze pochodzące z 2 poł. XIX w. Zachował się również, aczkolwiek splądrowany, grobowiec Georga H. Lehmana (1881-1934), właściciela dóbr w Pakosławsku i Dziadkowie. Grupa zieleni wysokiej rosnącej na cmentarzu stanowi pewien akcent w równinnym krajobrazie otaczających pól.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		14	109			młyn wodny, folwark z domem
1830		29	219			szkoła ewangelicka, wiatrak, 4 warsztaty lniarskie
1845		15	175			7 warsztatów lniarskich
1895	60,6	37	191	420,3	142	gorzelnia
1905	223	44		420,2	188	cegielnia
1927		208			149	
1939	635	365				

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości wyznaczono strefę „A” ochrony konserwatorskiej obejmującą założenie pałacowo-parkowe wraz z folwarkiem i terenem gorzelni. Ponadto przewidziano strefę „OW” obserwacji archeologicznej, która zasadniczo pokrywa się z poprzednią obejmując dodatkowo zabudowę wsi po wschodniej stronie folwarku. Ochronie konserwatorskiej podlega również teren dawnego cmentarza ewangelickiego przy szosie z Milicza do Cieszkowa.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Zespół pałacowy:

- a. Pałac, mur., ok. poł. XIX, przebud. pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 609/W z dnia 9.XI.1987.* Nieużytkowany.
- b. Brama pałacowa, mur., ok. 1920.
- c. Dom zarządcy, obecnie dom nr 51, mur., wzn., ok. 1920.
- d. Park typu krajobrazowego, 2 poł. XIX, pocz. XX.

2. Zespół folwarku:

- a. Obora I, mur., ok. 1920.
- b. Obora II, mur., ok. 1900.
- c. Stodoła, mur., ok. 1920.
- d. Spichlerz, obecnie magazyn, mur., lata 20-te XX w.
- e. Budynek gospodarczy — magazyn, mur., ok. 1890.
- f. Warsztaty, mur., ok. 1900.
- i. Budynek administracyjny nr 52, mur., ok. 1900.
- g. Gorzelnia, mur., ok. 1900.
- h. Komin gorzelni, mur., ok. 1900.

3. Pozostałości zespołu młyna dworskiego

- a. dom mieszkalny nr 12, mur., ok. 1925.

4. Zespół domu ludowego:

- a. Dom ludowy, obecnie sklep, mur., ok. 1915.
- b. Budynek gospodarczy, mur., ok. 1915.

5. Dom mieszkalny nr 9, mur., ok. 1890, przeb. 1910.

6. Dom mieszkalny nr 23, mur., ok. 1910.

7. Dom mieszkalny nr 30, mur., ok. 1910.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

231. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
osada, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 1/229.

232. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/230.

233. Osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/231.

234. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 4/232.

235. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 5/233.

236. Funkcja i chronologia nieokreślone.
Stanowisko numer: 6/234.

237. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
osada, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 7/235.

238. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;

osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/236.

239. Śląd osadnictwa kultury łużyckiej;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 9/237.

240. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 10/238.

241. Osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia, wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 11/239.

242. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 12/240.

243. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 13/241.

Obszar AZP 70-31

244. Osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 14/37.

245. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 15/38.

246. Śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 16/39.

247. Śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 17/40.

Rakłowice

Dawne nazwy miejscowości

Rackelsdorf (1619). W tym samym brzmieniu także później 1743, 1787, 1830, 1845 — do 1945. Później Rakłowice z obocznością Rakławice. Nazwa wywodzić się może od pierwszego właściciela (Baltzer Rachel von Dambitz) tego utworzonego przypuszczalnie w 2 poł. XVI w. w pobliżu Dziadkowa folwarku z niewielką osadą.

Historia wsi i dóbr

Z kwietnia 1600 r. Joachim von Maltzan potwierdził dokumentarnie fakt sprzedaży na rzecz Baltzera Rachela von Dambitz należących do niego dóbr kameralnych oraz folwarku położonych w pobliżu Dziadkowa. Przy owym związanym dotąd z Dziadkowem folwarku wykształciła się z czasem osada. Jej nazwa Rackelsdorf pojawia się w urbariuszu z 1619 r. W 1787 r. wieś należy do von Thierbacha, w 1830 i w 1845 r. — do von Frankenbergów (jako wasalne dobra ordynacji milickiej). W 1873 r. dobra należą do Teodora Schuberta z Pakosławska, od 1890 r. znajdują się w rękach Friedricha Schadego, który jest również właścicielem Pakosławska. Kolejno (od 1908) dobra stanowią własność Georga Lehmana i pozostają w rękach rodziny do wybuchu drugiej wojny światowej.

Układ przestrzenny wsi

Niewielka wieś o układzie słabo wykształconej ulicówki z główną drogą wiejską łączącą szosę z Milicza do Krotoszyna z linią kolejową w kierunku Krotoszyna. Zaczątkiem tutejszego osadnictwa mógł być folwark, który nie zachował się.

Na południe od zabudowy wsi, przy jej końcu, usytuowany jest dawny cmentarz ewangelicki założony ok. 1850 r. Położony na stoku, otoczony łąkami i polami jest dobrze widoczny z południowego krańca wsi. Wiedzie ku niemu gruntowa droga pomiędzy zabudową. Nieużytkowany od 1945 r., w chwili obecnej zdewastowany, z czytelnym układem mogił w części środkowej, zawiera relikty około 70 pochówków, w przeważającej mierze XX-wiecznych. Najstarszy z możliwych do identyfikacji nagrobków pochodzi z 1879 r. i należy do Anny Scholz.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areal	Domy	Ludność	Areal	Ludność	
1787		16				folwark, wiatrak
1830		19	153			młyn wodny, potażarnia
1845		22	163			2 wiatraki
1895	63,6	31	192	145,9	35	
1905	61,0	36	168	145,8	50	
1927			178		27	
1939		60	196			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej. Niezależnie od powyższego obiektem chronionym z punktu widzenia konserwatorskiego jest teren dawnego cmentarza ewangelickiego położony w pewnej odległości od południowego krańca wsi.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Budynek kolejowy, mur., pocz. XX w.
2. Zespół mieszkalno-gospodarczy nr 5:
  - a. Dom mieszkalny, mur., ok. 1915.
  - b. Obora, mur., ok. 1915.
3. Dom mieszkalny nr 8, mur., pocz. XX w.
4. Dom mieszkalny nr 22, mur., pocz. XX w.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-31

248. Grodzisko (?), chronologia, nieokreślona.
Stanowisko numer: 1/67.
249. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziejowe.
Stanowisko numer: 2/62.

250. Osada, chronologia, wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia, późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 3/63.
251. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 4/64.
252. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 5/65.
253. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 6/66.
254. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 7/68.
255. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 8/69.

Sędraszyce

Dawne nazwy miejscowości

Sandraschütz (1830), Sandraschütz/Sandresche (1845), także później — do 1934, następnie Deutschwalde — do 1945; odtąd Sędraszyce z obocznością Sędroszyce. Nazwa utworzona od nazwiska hrabiego von Sandretzkiego, właściciela pobliskich Guzowic, będącego założycielem ok. 1780 r. tutejszej pierwotnej kolonii.

Historia wsi i dóbr

W 1830 r. osada należy do barona von Teichmanna, od 1844 r. — do rotmistrza Leopolda von Böhma. W 1873 r. jako dobra przyległe do ordynacji cieszkowskiej w rękach hrabiów von Wilamowitz-Möllendorf i kolejno hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee i jej sukcesorów.

Układ przestrzenny wsi

W Sędraszycach nie wykształcił się jakiś zdecydowany z typologicznego punktu widzenia układ. Zabudowa wsi złożona ze skromnych zagród jest rozlokowana głównie po obu stronach głównej drogi wiejskiej o przebiegu wschód-zachód. Jak się wydaje najstarszym elementem tego układu jest położona w lesie grupa zabudowań przy wschodnim krańcu wsi, przy gruntowej odnodze od głównej drogi wiejskiej w kierunku północnym. Ta część jest najbardziej zbliżona charakterem do pierwotnej leśnej kolonii, którą były Sędraszyce w momencie założenia. Na południe od wsi, przy drodze z Brzeziny do Nowego Folwarku, znajduje się dawny cmentarz ewangelicki z pocz. XIX w. Cmentarz położony na płaskim terenie pośród pól jest dobrze widoczny od strony Brzeziny oraz ze wspomnianej drogi. Nieużytkowany od 1945 r., w chwili obecnej zdewastowany jest porośnięty licznym samosiewem i zawiera relikty około 50 nagrobków, z których najstarszy zachowany należy do Carla Bloyda i pochodzi z 1841 r.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1830		16	106			folwark, wiatrak, młyn wodny, cegielnia, leśniczówka
1845		17	108			szewc
1895	32,3	15	113			
1905	32,3	15	86			
1927			95			
1939		25	100			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej. Obiektem chronionym z punktu widzenia konserwatorskiego jest jedynie teren dawnego cmentarza ewangelickiego.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Dom mieszkalny nr 15, mur., ok. 1910.
2. Zespół zabudowań gospodarstwa leśnego:
  - a. Dom mieszkalny pracowników nr 16, (szeregowy), mur.-drew., ok. 1920.
  - b. Leśniczówka, nr 17, mur.-drew., ok. 1920.
  - c. Garaż obok leśniczówki nr 17, mur.-drew., ok. 1920.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-31

256. Osada kultury łużyckiej;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 1/4.
257. Obozowisko, chronologia: mezolit (epoka kamienia);

osada kultury łużyckiej, chronologia: epoka brązu;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
gródek stożkowaty, chronologia: średniowiecze;
osada, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/25.

258. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 4/1.

259. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 5/2.

260. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 6/3.

261. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 7/5.

262. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/27.

263. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 9/7.

264. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 10/8.

265. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 11/9.

266. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;

ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 12/10.

267. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.
Stanowisko numer: 13/11.

268. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 14/12.

269. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 15/13.

270. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.
Stanowisko numer: 16/14.

271. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 17/15.

272. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 18/16.

273. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 19/17.

274. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 20/18.

275. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 21/19.

276. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 22/20.

277. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/21.
278. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 24/22.
279. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 25/23.
280. Ślad osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, chronologia: neolit;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 26/24.
281. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 27/26.
282. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 28/6.
283. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada kultury przeworskiej
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 29/28.
284. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 30/29.
285. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer:31/30.

Stanowisko bez lokalizacji:

Funkcja nieokreślona, chronologia: IV-V okres epoki brązu (kultury łużycka).
Stanowisko numer: 3/31.

Słabocin

Dawne nazwy miejscowości

Slanocino (ok. 1350), Sławothino, Schlewocin, Schlabotschin (1619), Schlowotzin (1682), Schlabotschine (1787, 1830 i 1845), 1934-1945 — Grunewald. Po 1945 — Słabocin.

Historia wsi i dóbr

W 1359 r. książę oleśnicki Konrad odkupił wieś od biskupa wrocławskiego Przeclawa. W 1787 r. tutejsze dobra złożone pierwotnie z dwóch folwarków (tzw. „Stary” albo „Górny” i „Nowy” albo „Dolny”) należą do von Thrierbacha. W 1830 r. — do von Maltzanów. W 1845 r. do hrabiego Mortimera von Maltzana w ramach ordynacji milickiej. W 1886 r. dobra należą do jego następcy Andreea von Maltzana i są dzierżawione przez Teodora Reimanna, a od ok. 1905 r. ich dzierżawcą jest początkowo Robert, a później Herman Galinsky.

Układ przestrzenny wsi

Słabocin to niewielka wieś o ulicowym układzie z przebiegiem głównej drogi wiejskiej z zachodu na wschód. Mniej więcej w połowie długości drogi przez wieś, po jej północnej stronie znajdują się pozostałości dóbr, tj. tzw. „Nowego” folwarku. Nie zachował się natomiast folwark tzw. „Stary” przy zachodnim krańcu wsi, zatarciu uległ również jeszcze jeden interesujący z punktu widzenia historyczności układu element: mianowicie gruntowa droga obiegająca wieś po obrzeżach działek siedliskowych, czytelna wyraźnie na mapie sprzed 1945 r. Na wschód od wsi, na skraju lasu, znajduje się dawny cmentarz ewangelicki założony najprawdopodobniej ok. 1900 r. (lub nawet nieco później). Został prawdopodobnie wypełniony mogiłami do 1945 r., odkąd nieużytkowany. W terenie czytelne jedynie fragmentarycznie ukształtowanie zieleni (drzewostan w „wirydarzowym” układzie: szpaler obrzeżny i aleje poprzeczne, granice kwater zarysowane kamiennymi krawężnikami). W chwili obecnej porośnięty gęsto samosiewem i z tego powodu częściowo niedostępny, położony na równinnym terenie, prawie nie wyróżnia się z otoczenia.

Ze Słabocina do Grzebielina wiedzie zabytkowa aleja kasztanowcowa (z ubytkami).

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		40	356			folwark, szkoła ewangelicka założona w 1729 r.
1830		35	357			siedziba szlachecka, wolne sołectwo, wiatrak, cegielnia
1845		43	439			3 folwarki, potażarnia, 4 handlarzy drewnem
1895	304	45	255	1160	62	
1905	304	45	215	1160	54	
1927			203		68	
1939		65	263			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości przewidziano strefę „OW” obserwacji archeologicznej z uwagi na średnio-wieczną proveniencję. Strefa ta obejmuje zabudowę wsi z granicą po zewnętrznym obrysie działek siedliskowych. Niezależnie od powyższego ochronie konserwatorskiej podlegają również teren dawnego cmentarza ewangelickiego oraz zabytkowa aleja kasztanowcowa wiodąca ze Słabocina do Grzebielina.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Pozostałości folwarku:

- a. Dom mieszkalny nr nr 25-26, mur.-szach., ok. 1925.
- b. Dom mieszkalny nr nr 27-28, mur.-szach., ok. 1920.
- c. Dom mieszkalny nr 36/37, mur.-szach., ok. 1910-1915.

2. Dom mieszkalny nr 11, szach., 2 pol. XIX w., przeb. pocz. XX w.

3. Zespół mieszkalno-gospodarczy nr 12:

- a. Dom mieszkalny, mur.-szach., k. XIX, pol. XX.
- b. Stodoła, szach., k. XIX w.

4. Dom mieszkalny nr 15, mur., ok. 1910.

5. Dom mieszkalny nr 36, mur., ok. 1910.
6. Dom mieszkalny nr 39, mur.-szach., k. XIX.
7. Dom mieszkalno-gospodarczy nr 40, mur.-drew., pocz. XX.

Stanowiska archeologiczne

286. Osada, chronologia: epoka kamienia - I okres epoki brązu.
Stanowisko numer: 1.
M. BI. 2491.
287. Osada, chronologia: późny okres lateński - okres wędrówek ludów.
Stanowisko numer: 2.
M. BI. 2491.

Obszar AZP 69-31

288. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 23/118.
289. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 24/119.
290. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 25/120.
291. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 26/121.
292. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 27/122.
293. Osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 28/123.
294. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 29/124.

295. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 30/125.
296. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 31/126.
297. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 32/127.
298. Osada kultury przeworskiej;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 33/128.
299. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 34/129.
300. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 35/130.
301. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 36/131.
302. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 37/132.
303. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje; ślad osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 38/133.
304. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 39/134.
305. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 40/135.

306. Osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowozytny.
Stanowisko numer: 41/136.

Grzebielin

Dawne nazwy miejscowości

Grebelino, Greblino (ok. 1300), Grzebelina (1619), Greblin (1632), Grembalin (1651/1652), Graebelin (1666/67), Grebelin (1682), Graebeline (1787), Greblin (1830, 1833). 1934-1945 — Langendamm. Odtąd — Grzebielin z obocznością Grzebalin. Nazwa dzierżawcza od nazwiska Grzebiela.

Historia wsi i dóbr

Przed 1358 r. miejscowość stanowi własność biskupią. Wymieniana kilkakrotnie w urbarzach: z 1619, 1632, 1682 i 1743 r. Wg informacji z 1833 r. Grzebielin to dobra alodialne, nie należące do wielkiej własności ziemskiej. W 1886 r. znajdują się jednakże w ramach ordynacji milickiej (w rękach von Maltzanów, w tym czasie hrabiego Andrzeja von Maltzana i kolejno Joachima) i są dzierżawione przez jakiś czas przez Karla Reimanna (1912-1917).

Układ przestrzenny wsi

Mimo średniowiecznej proveniencji w Grzebielinie nie doszło do wykształcenia się bardziej rozbudowanego wiejskiego układu. Wynikać to mogło z dominacji majątku nad pozostałą częścią wsi. Ten stan jest widoczny w zachowanym do dziś skromnym układzie ulicowym osady rozciągniętej wzdłuż lokalnej drogi z Gogołowic do Słabocina. Na północnym krańcu tego układu, przy skrzyżowaniu wspomnianej drogi z traktem w kierunku Dziadkowa, położone są relikty czworobocznego rozległego folwarku. W chwili obecnej, oprócz zdewastowanego budynku gospodarczego zachowały się jedynie dom zarządcy oraz budynek mieszkalny obsługi gospodarstwa przy wjeździe na majdan, toteż z historycznego punktu widzenia folwark ten nie zachował się. Na południe od osady, przy drodze do Gogołowic, dobrze widoczny na tle lasu, znajduje się dawny cmentarz ewangelicki z pocz. XX w. Otoczony jest szpalerem drzew, w chwili obecnej niemal całkowicie zdewastowany z pozostałościami około 50 nagrobków. Z innych zachowanych historycznych elementów układu należy wspomnieć o alei kasztanowcowej wzdłuż drogi do Słabocina. Z uwagi na dewastację folwarku — istotnego elementu całości oraz znaczną dekapitalizację zabudowy wsi układ nie budzi zainteresowania z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości przewidziano strefę „OW” obserwacji archeologicznej ze względu na średniowieczną metrykę tutejszego osadnictwa. Obejmuje ona teren dawnego folwarku z przyległościami. Niezależnie od powyższego ochroną konserwatorską objęty jest teren dawnego cmentarza ewangelickiego. Wyznaczono strefę „W” ochrony archeologicznej dla stanowiska nr 307.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Pozostałości zespołu dworskiego.
  - a. Dom zarządcy, nr 4, mur. 1896. (inicjał: A.Gr. v. M=Andreas Graf von Maltzan).
  - b. Dom mieszkalny, nr 5, mur, 1910.
  - c. Obora, mur., k. XIX.
2. Szkoła podstawowa, obecnie dom mieszkalny nr 8, mur. ok. 1910.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-30

307. Kurhan, chronologia: epoka brązu; stanowisko numer 2/104;
osada, chronologia: II okres epoki brązu - okres halsztacki. (M. Bl. 2564)
Wyznaczono strefę „W” ochrony archeologicznej.
308. Ślad osadnictwa, chronologia: pradziej;
Stanowisko numer: 4/85.
309. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 5/86.
310. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, funkcja i chronologia: nieokreślone.
Stanowisko numer: 6/87.
311. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradziej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 7/88.

312. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/89.

313. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 9/90.

314. Osada łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 10/91.

315. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 11/92.

316. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 12/93.

317. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze,
ślad osadnictwa, chronologia:
okres nowożytny.
Stanowisko numer: 13/94.

318. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 14/95.

319. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 15/96.

320. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 16/97.

321. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 17/98.

322. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 18/99.

323. Śląd osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 19/100.

324. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 20/101.

325. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 21/102.

326. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje,
śląd osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 22/103.

Obszar AZP 70-31

327. Osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 44/1.

328. Śląd osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 45/2.

329. Śląd osadnictwa kultury przeworskiej:
osada, chronologia: pradzieje;
śląd osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 46/3.

330. Śląd osadnictwa, chronologia: epoka kamienia.
Stanowisko numer: 47/4.

331. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 48/5.
332. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 49/6.
333. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 50/7.
334. Ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 51/8.
335. Osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 52/9.
336. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 53/10.
337. Ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 54/11.
338. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
osada, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 55/12.
339. Osada, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 56/13.
340. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 57/14.
341. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.

Stanowisko numer: 58/15.

342. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 59/16.

343. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 60/17.

344. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 61/18.

345. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: nieokreślona.
Stanowisko numer: 62/19.

346. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 63/20.

347. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 64/21.

348. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 65/22.

349. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 66/23.

350. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 67/24.

351. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze;

ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 68/25.

352. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 69/26.

353. Ślad osadnictwa, chronologia: neolit.
Stanowisko numer: 2/27.

354. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 70/28.

355. Ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, hronologia: późne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 71/29.

356. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa kultury przeworskiej;
ślad osadnictwa: chronologia, pradzieje;
osada, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 72/30.

357. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 73/32.

358. Osada kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: okres nowożytny.
Stanowisko numer: 74/33.

359. Ślad osadnictwa, chronologia: pradzieje.
Stanowisko numer: 75/34.

360. Osada, chronologia: pradzieje;
ślad osadnictwa, chronologia: późne średniowiecze.
Stanowisko numer: 76/35.

361. Osada, chronologia: wczesne średniowiecze.

Stanowisko numer: 3.

M. Bl. 2564

Stanowiska bez lokalizacji:

Skarb, chronologia: XVII w.

Stanowisko numer: 42/31.

Grodzisko(?), chronologia: nieokreślona.

Stanowisko numer: 43/36.

Trzebicko

Dawne nazwy miejscowości

Trzebiczko, Trzebispisko, Trzebensko, Trzebitzko (1619), Triebizko, Strebitzke (1787), Strebitzko (1830 i 1833), Strebitzko/Strzebicko (1845). 1934-1945 — Hochrode. Po 1945 — Trzebicko. Nazwa wywiedziona zapewne od karczowiska, które poprzedziło powstanie osady (niem. Rodeort, stąd zapewne nazistowski „chrzest” wsi w latach 30-tych).

Historia wsi i dóbr

Data lokacji wsi nie jest znana. Wg badaczy niemieckich jest prawdopodobne, iż parafia tutejsza była polską lokacją kościelną z czasów średniowiecza (XIII w.?). Przed 1358 r. stanowi wszakże Trzebicko własność rycerską. Pierwsza dokumentarna wiadomość o miejscowości pochodzi jednak dopiero z 1571 r. Jest to dokument potwierdzający sprzedaż tutejszego sołectwa i karczmy przez właściciela Trzebicka Zygmunta Kurzbacha Hansowi Helle wraz z przynależną doń sztuką gruntu, na której znajdowały się ogród i łąka. Wieś wymieniana w urbarzach z 1619 i 1743 r. Z 1787 r. pochodzi informacja o dwóch folwarkach. W 1660 r. wieś należała do Wilhelma von Maltzana, w 1666 — do Nickischa von Roseneck. W latach 1745-1779 znajdowała się w rękach księżnej Katarzyny Ludwiki z Sapiehów, zaś po jej śmierci odziedziczył tutejsze dobra syn z drugiego małżeństwa, kapitan Jan Nepomucen von Lilienhoff und Adelstein. W 1830 r. ponownie w rękach von Maltzanów. W 1845 r. w ramach fideikomisu własność rodziny von Bockelberg: najpierw szambelana dworu wirtemburskiego, później w 1886 r. — porucznika Eugena Friedricha von Bockelberga; w 1902 r. dobra znajdują się w ramach spuścizny po tym ostatnim, dzierżawi je niejaki Heitkamp. W 1905 r. — w rękach Marii Gebel i jej dzieci, następnie — Friedricha Schadego (1912), kolejno — Marii Schade z domu Heintel (w 1926 r. dzierżawi je niejaki Benno Linke). W 1930 r. i później dobra należą do Georga Linkego.

Układ przestrzenny wsi

Miejscowość położona na grzbiecie wzniesienia dominującego nad okolicą przy skrzyżowaniu lokalnych dróg: z Cieszkowa do Tworzymirek i w kierunku Gór. Zespół pałacowo-folwarczny położony na zakręcie pierwszej z wymienionych dróg przylega doń dwoma bokami niezbyt rozległego, ale przemyślanego pod względem kompozycyjnym parku

krajobrazowego. Roztacza się stąd bowiem ciekawy widok na okolicę, zwłaszcza w kierunkach południowym i wschodnim. Masyw zieleni parkowej jest dobrze widoczny z pewnej odległości ze wszystkich dróg dojazdowych do Trzebicka. Przy północnej granicy założenia zielonego znajdują się ruiny XIX-wiecznego pałacu stylizowanego na romantyczną średniowieczną (głównie dzięki alkierzowej wieży) budowle. Na północny wschód od pałacu położony jest rozległy czworoboczny folwark z niekompletną w chwili obecnej oryginalną zabudową. Nadto jego historyczny układ został naruszony przez wybudowanie po 1945 r. we wnętrzu majdanu nowego obiektu. Zachowane budynki gospodarcze są w znacznej mierze zdekapitalizowane i zatraciły znaczną część pierwotnych walorów przez doraźne przebudowy. Wokół drewnianego kościoła, który znajduje się po przeciwległej stronie głównej drogi wiejskiej niż omawiany zespół, położony jest grzebalny cmentarz katolicki z drewnianym ogrodzeniem. Wyeksponowany w terenie, podobnie jak park pałacowy, ponieważ położony na znacznym wyniesieniu terenu pośrodku wsi przy skrzyżowaniu dróg, gdzie tworzy się rodzaj niewielkiego placu. Dobrze widoczny w panoramie miejscowości. Cmentarz jest w chwili obecnej nieczynny, służył pochówkom w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej. Na cmentarzu znajduje się, m. in. kamienny klasycystyczny nagrobek Anny Róży Hofman z domu Müller, zmarłej 1778, w formie przysadzistego trójściennego obelisku ujętego wolutami z figurkami puttów personifikujących Wiarę, Nadzieję i Miłość siedzących na grzbietach owych wolut a zwieńczonego rzeźbą Apokaliptycznego Baranka. Obecnie jest to najstarszy zachowany nagrobek na cmentarzu, którego metryka sięga zapewne początków kościoła i parafii (zachowane źródła z XVI w.) Ze względu na stosunkowo wysoką rangę artystyczną wymaga prac zabezpieczających (stabilizacji — wyraźnie przechylony) i konserwatorskich (oczyszczenie kamienia, hydrofobizacja). Z innych interesujących pochówków na cmentarzu — rodowe mauzoleum rodziny Schade, właścicieli tutejszych dóbr z płytami z polerowanego czarnego granitu (I poł. XX w.). Ponieważ centrum układu zajmują oba zespoły: pałacowy i kościelny, zabudowa wsi rozlokowana jest głównie po północnej stronie wspomnianego wiejskiego placu oraz po obu stronach dróg wylotowych ze wsi. Brak wśród niej okazalszych zagród gospodarzy, większość ludności znajdowała bowiem zatrudnienie w dobrach. Historyczny układ wsi (średniowieczny?) jest nadal dobrze czytelny. Większość zabudowy wiejskiej pochodzącej głównie z końca XIX i początku XX w. zachowała się w stanie zadowalającym, a całość należy niewątpliwie do najciekawszych z punktu widzenia historycznego i krajobrazowego układów na tym terenie.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		44	310			kościół katolicki, dwie szkoły: katolicka i ewangelicka, 2 folwarki
1830		44	402			pałac, wiatrak, cegielnia, potażarnia
1845		49	427			8 rzemieślników różnych specjalności
1895	314	54	410	858	94	
1905	314	73	407	858	110	
1927			303		194	
1939*		129	516			

* dane łączne z Trzebickiem Dolnym i Pustkowem

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości przewidziano strefę „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmującą pałac z parkiem i wzgórze z kościołem pośród zabytkowego cmentarza oraz dwuczłonową strefę „B” ochrony konserwatorskiej obejmującą: teren dawnego folwarku (I człon) oraz zabudowę centrum wsi (II człon) — wyjątkiem kilku zagród położonych przy drodze w kierunku Trzebicka Dolnego. Ponadto przewidziano strefę obserwacji archeologicznej, która łączy w sobie strefy: „A” oraz drugi z wymienionych wyżej członów strefy „B”. Z drogi od strony Jankowa rozciąga się strefa ochrony ekspozycji „E”, podobnie od strony drogi z Cieszkowa przez Biadaszkę i od strony Trzebicka Dolnego.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Kościół par. p.w. św. Macieja, drewn., 1672, remontowany: 1951, 1969, 1975. *Nr rejestru zabytków 498 z dnia 23.02.1959 r.*
2. Zespół pałacowy:
  - a. Pałac — ruina, mur., XVIII/XIX w., przeb. 3 ćw. XIX w. *Nr rejestru zabytków 621/W z dnia 23.05.1989 r.*
  - b. Oficyna mieszkalna nr 14-15, mur., 1860. *Nr rejestru zabytków 621/W z dnia 23.05.1989 r.*

- c. Oficyna mieszkalno-gospodarcza z warsztatem, nr 20, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - d. Wozownia, mur., ok. 1920. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - e. Obora I, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - f. Obora II, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - g. Obora III, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - h. Chlewnia, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - i. Stodoła, mur., pocz. XX w. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
  - j. Spichlerz, mur., ok. 1920. *Nr rejestru zabytków 1551 z dnia 23.02.1966 r.*
  - k. Park typu krajobrazowego, 3 ćw. XIX. *Nr rejestru zabytków 621/Wz dnia 23.05.1989 r.*
3. Szkoła podstawowa, obecnie biblioteka i dom mieszkalny nr 33, mur., pocz. XX.
  4. Dom ludowy, obecnie mieszkalny nr 23, mur., pocz. XX w.
  5. Dom mieszkalny nr 18, mur., ok. 1910-1915.
  6. Zespół mieszkalno-gospodarczy nr 38:
    - a. Dom mieszkalny, mur., pocz. XX w.
    - b. Stodoła, szach., pocz. XX w.
  7. Stodoła nr 39, szach., pocz. XX w.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70-32

362. Cmentarzysko kultury łużyckiej, chronologia: IV-V okres epoki brązu.
Stanowisko numer: 2/26.
363. Osada kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 3/27.
364. Cmentarzysko ciałopalne, chronologia nieokreślona.
Stanowisko numer: 4/28.
365. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia;
osada kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
osada, chronologia: VIII-IX w.
Stanowisko numer: 10/34.
366. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;

osada (?) wczesne średniowiecze;
śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 11/35.

367. Śląd osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 12/36.

368. Śląd osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze XIII-XIV w.
Stanowisko numer: 13/37.

369. Śląd osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich;
śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 14/38.

370. Śląd osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 15/39.

371. Śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 16/40.

372. Śląd osadnictwa, chronologia: pradziej;e.
Stanowisko numer: 17/41.

373. Śląd osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 18/42.

Obszar 69-32

374. Śląd osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
śląd osadnictwa kultury przeworskiej, chronologia: okres wpływów rzymskich.
Stanowisko numer: 19/22.

Stanowiska bez lokalizacji:

Obszar AZP 70-32

Znalezisko luźne, chronologia: IV w. n.e.
Stanowisko numer: 1/25.

Funkcja nieokreślona, chronologia: okres wpływów rzymskich.
Stanowisko numer: 5/29.

Osada (?) chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 6/30.

Znalezisko luźne, chronologia: XVIII w.
Stanowisko numer: 7/31.

Grodzisko, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 8/32.

Znalezisko luźne, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 9/33.

Trzebicko Dolne

Dawne nazwy miejscowości

Nieder-Strebitzko (1830, 1833 i 1845). 1934-1945 — Niederrode. Od 1945 — Trzebicko Dolne. Etymologia jak w przypadku Trzebicka.

Historia wsi i dóbr

Początkowo kolonia, z czasem folwark przy dobrach w Trzebicku. W 1830 r. folwark w Trzebicku Dolnym należy do hrabiego von Maltzana. W 1845 r. w ramach ordynacji milickiej dobra wasalne są w rękach von Bockelberga. W 1886 r. stanowią własność Eugena Friedricha von Bockelberga. W początkach XX w. (1902) dobra znalazły się w spuściźnie po dotychczasowym właścicielu. W 1905 r. są w rękach Marii Gebel i jej dzieci, a następnie Friedricha Schadego (1912) i kolejno Marii Schade z domu Heintel, której pełnomocnikiem jest Fritz Schade. W 1930 r. właścicielką tutejszego folwarku jest Mechtild Linke z domu Schade i pozostaje nią do 1945 r.

Układ przestrzenny wsi

Brak konkretnego historycznego układu. Zabudowie folwarcznej zgrupowanej w czworobok, z której część wypadła po 1945 r. zgrupowanej po zachodniej stronie lokalnej drogi do Trzebicka towarzyszy kilka skromnych domostw zgrupowanych przy gruntowym odgałęzieniu od tejże w kierunku wschodnim.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 70 – 32

375. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej, chronologia: IV - V okres epoki brązu;
ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia: okres halsztacki;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze.
Stanowisko numer: 1/50.
376. Iad osadnictwa, chronologia: pradziej;e;
ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.
Stanowisko numer: 2/51.
377. Ślad osadnictwa, chronologia: epoka kamienia,
ślad osadnictwa kultury łużyckiej.
Stanowisko numer: 3/52.
378. Ślad osadnictwa kultury łużyckiej;
ślad osadnictwa, chronologia: wczesne średniowiecze. Stanowisko numer: 4/53.

Ujazd

Dawne nazwy miejscowości

Ujast (1787 i 1830), Ujast/Ujazd (1845). 1934-1945 — Kreisau. Od 1945 ponownie Ujazd.

Historia wsi i dóbr

Początki tutejszego osadnictwa są związane z wielką własnością ziemską (Cieszków). W 1830 r. dobra należą do barona von Teichmanna, od 1844 r. — do rotmistrza Leopolda von Böhma. W 1873 r. stanowią początkowo jako dobra przyległe do ordynacji cieszkowskiej własność hrabiów Wilamowitz-Möllendorf: najpierw Hugona, potem zaś (dziesięć lat później) — jego następcy Wicharda; z czasem wchodzi w skład ordynacji (we wsi istnieje wówczas również własność gminna). W 1912 r. ordynacja jest już w rękach hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee, dzierżawi ją Friedrich Wilhelm von Pückler, który z czasem przejmuje ordynację (do 1945 r.).

Układ przestrzenny wsi

Główna droga wiejska o przebiegu z zachodu na wschód zygzakowato załamana w połowie swej długości. Przy niej po obu stronach luźno rozrzucone skromne zagrody wiejskie. Układ stosunkowo nowej proveniencji, bez historycznych zaszczości. Większość zabudowy zdekapitalizowana i mało interesująca z punktu widzenia konserwatorskiego (por. załączony wykaz). Na skraju lasu, przy zachodnim krańcu wsi przy drodze do Cieszkowa znajduje się dawny cmentarz ewangelicki założony najprawdopodobniej w I ćwierci XIX w. (najstarszy datowany nagrobek pochodzi z 1850 r.). Nieużytkowany od 1945 r., z zachowanymi relikami około 100 mogił pochodzących z XIX i XX w., położony na równinnym terenie w pewnym oddaleniu od zabudowań nie wyróżnia się w terenie. W chwili obecnej jest zdewastowany i zarośnięty samosiewem drzew i krzewów.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		28	175			szkoła ewangelicka
1830		33	254			potażarnia
1845		40	318			6 warsztatów lniarskich, 4 handlarzy
1895	250	57	249	333	69*	
1905	250	59	358	333	59	
1927			355			
1939	581	90	350			

* Dane łączne z folwarkiem Siemanów

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej. Niezależnie od powyższego ochronie konserwatorskiej podlega teren dawnego cmentarza ewangelickiego położonego na skraju lasu przy zachodnim krańcu wsi.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Szkoła podstawowa, nr 52, mur., ok. 1925.
2. Remiza straży pożarnej, mur., ok. 1935.
3. Dom mieszkalny nr 37, mur., 1910.

Stanowiska archeologiczne

Obszar AZP 69-32

379. Ślad osadnictwa, chronologia: średniowiecze.

Stanowisko numer: 1/23.

Siemianów

Dawne nazwy miejscowości

Dla odróżnienia od pobliskiej wsi Ujazd, folwark związany z kluczem dóbr cieszkowskich otrzymał nazwę Semeinow. Nazwa ta figuruje w źródłach od końca XIX w. (księgi adresowe dóbr), także: Sämannsdorf/Sämannshof — do 1945. Później — Siemianów z obocznością Zymanów.

Historia wsi i dóbr

Folwark przy Ujeździe. W 1876 r. dobra w Ujeździe w ramach ordynacji cieszkowskiej znajdują się w rękach hrabiów Wilamowitz-Möllendorf, początkowo Hugona, z kolei w 1886 r. — Wicharda, w 1891 r. i w latach następnych folwark Siemianów stanowi własność tegoż. Po 1910 r. wraz z ordynacją przechodzi w ręce hrabiów von Pückler: od ok. 1912 r. stanowiąc własność Aleksandry von Pückler und Blankensee dzierżawi go Friedrich Wilhelm von Pückler, który z czasem przejmuje ordynację (do 1945 r.).

Układ przestrzenny wsi

Układ zabudowy ograniczony do zgrupowanych w czworobok budynków gospodarczych o dużej skali i towarzyszącej im od strony północnej zabudowy mieszkalnej obsługi. W chwili obecnej znacznie zdewastowany (brak wschodniego skrzydła czworoboku gospodarczego oraz części towarzyszącej zabudowy mieszkalnej), choć nadal czytelny.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla folwarku, którym był w istocie Siemianów, nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Pozostałości folwarku:

- a. Dom zarządcy, mur., ok. 1920.
- b. Dom mieszkalny (czworak), mur., ok. 1920, przebudowany lata 70-te i 80-te XX w.
- c. Stodoła, mur., pocz. XX w.

Wężowice

Dawne nazwy miejscowości

Wensowitz (1619), Winsowitz, Wensewitz (1787 i 1830), Wensowitz (1845) i później do 1945. Odtąd spolszczenie na Wężowice.

Historia wsi i dóbr

Okolo 1358 r. był to prawdopodobnie folwark będący własnością kapituły katedralnej we Wrocławiu. W tymże roku sprzedany księciu Konradowi oleśnickiemu. Wg urbariusza z 1619 r. Wężowice stanowiły osadę zamieszkałą wyłącznie przez ludność zatrudnioną w tutejszym folwarku. W 1743 r. ponownie wymienione w urbariuszu. W 1787 r. folwark ten należał do von Lilienhoffa-Adelsteina, poprzednio zaś znajdował się w rękach niejakiej Anders. W 1830 r. właścicielem wsi jest baron von Teichmann, w 1845 r. jako dobra wasalne wobec ordynacji milickiej w rękach Henryka Großera. W 1886 r. własność Oswalda Langnera, w 1891 r. — Ernsta Rothe, w 1898 r. — Karla Bartensteina i w rękach tej rodziny do 1945 r.

Układ przestrzenny wsi

Niewielka wieś o charakterze ulicówki z terenem dawnego folwarku na południowym krańcu. Zachowany łukowaty przebieg głównej drogi wiejskiej z oryginalnym brukiem z granitowej kostki. Budynki na folwarku zdewastowane. Część zabudowy mieszkalnej, głównie XX-wiecznej, zachowana, choć po przebudowie. Zachowane dwie szachulcowe XIX-wieczne stodoły na zapleczach zagród.

Tabelaryczne zestawienie danych statystycznych

Gmina wiejska				Dobra		Instytucje publiczne i przemysł
Rok	Areał	Domy	Ludność	Areał	Ludność	
1787		14	86			folwark
1830		16	86			siedziba szlachecka
1845		17	89			
1895	28	17	109	120	6	

1905	28	18	68		13	
1927			75		8	
1939		21	81			

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Dla miejscowości nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej.

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Stodoła nr 10, szach., 4 ćw. XIX w.
2. Zespół mieszkalno-gospodarczy nr 13:
  - a. Dom mieszkalny, ok. 1925.
  - b. Stodoła, mur.-szach., ok. 1910.
3. Dom mieszkalny nr 14, mur., k. XIX w. (opuszczony).

Pustków

Dawne nazwy miejscowości

Vorwerk Schadehof — do 1945. Odtąd — Pustków. Nazwa utworzona zapewne około 1912 r. od nazwiska właściciela tut. (tj. trzebickiego) majątku — Schadego (nagrobek rodziny na cmentarzu przykościelnym w Trzebicku).

Historia wsi i dóbr

Folwark polny związany z dobrami w Trzebicku. Jego powstanie można datować na moment objęcia tamtejszych dóbr przez Friedricha Schadego (ok. 1909). Spuściznę po Friedrichu Schadem, w tym ten właśnie folwark nazwany odtąd na jego cześć Schadehof, przejmuje Maria Schade z domu Heintel. Jej pełnomocnikiem jest Fritz Schade, a dzierżawcą początkowo Benno Linke (1926). W 1937 r. folwark jest w rękach Georga Linke.

Układ przestrzenny wsi

Zabudowa gospodarcza i mieszkalna zgrupowana w czworobok typowy dla folwarku zdewastowana, choć układ nadal czytelny.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Nie przewidziano stref ochrony konserwatorskiej dla pozostałości folwarku.

Zwierzyniec

Dawne nazwy miejscowości

Thiergarten (XIX w. — do 1945), leśniczówka i kolonia należące do Cieszkowa, później (po 1945) — Zwierzyniec, kolonia przy wsi Biadaszka.

Historia wsi i dóbr

Początek tutejszego osadnictwa należy wiązać z sąsiedztwem wielkiej własności ziemskiej (Cieszków). W 1830 r. Zwierzyniec będący przysiółkiem Cieszkowa i z dobrami tamtejszymi związany należy do baronowej Traugott von Teichmann, wdowy po Hansie Maurycym. Następnie, już po sekwestracji, w 1845 r. — do braci Ryszarda i Aleksandra Schreiberów, kupców wrocławskich. Włączony, podobnie jak pobliska Brzezina, jako tzw. dobra leśne (z funkcjonującą szkółką drzew) do ordynacji cieszkowskiej w rękach hrabiów von Wilamowitz-Möllendorf, a następnie hrabiny Aleksandry von Pückler und Blankensee i jej następców (do końca drugiej wojny światowej).

Układ przestrzenny wsi

Zwierzyniec jest typową śródleśną kolonią z zagrodami luźno rozrzuconymi pośród otaczających je kawałków gruntu. Rodzaj „centrum” osady stanowi grupa domostw położonych w południowo-zachodniej jej części przy gruntowej drodze leśnej z Cieszkowa do Wężowic u podnóża niewielkiego wzniesienia z leśniczówką i towarzyszącymi jej zabudowaniami.

Zagadnienia konserwatorskie

Strefy ochrony konserwatorskiej

Przewidziano strefę „B” ochrony konserwatorskiej dla zespołu dawnego leśnictwa (zarządu dóbr leśnych Cieszkowa), tj. leśniczówki z towarzyszącymi jej zabudowaniami gospodarczymi oraz przyległej zagrody (z domem mieszkalnym nr 14).

Wykaz zabytków architektury i budownictwa

1. Leśniczówka, obecnie dom mieszkalny, mur./szach., k. XX w.
2. Dom mieszkalny nr 14, mur., 1904 r.

Literatura

- Adamy H.: *Die schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung*. Breslau 1887.
- Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 1-56, Leipzig 1875-1912.
- Alphabetisches Verzeichnis der Stadt- und Landgemeinden in der Gau Niederschlesien* 1939.
- Anders E. F. G.: *Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens*, Breslau 1886.
- Anders E. F. G.: *Historische Statistik der evangelischen Kirche in Schlesien*, Breslau 1867.
- Anders E. F. G.: *Historischer Atlas der Evangelischen Kirche in Schlesien*, Glogau 1856.
- Archeologiczne Zdjęcie Polski, archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
we Wrocławiu, obszary:
- 69-31 — J. Nowakowski, A. Starzyński, B. Pinkosz, M. Wróbel, 1992
- 69-32 — W. Czyżyk, 1991
- 70-30 — J. Nowakowski, A. Starzyński, B. Pinkosz, M. Wróbel, 1991
- 70-31 — A. Starzyński, M. Wróbel, 1993
- 70-32 — W. Czyżyk, 1991
- Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae. Kodeks dyplomatyczny Śląska*.
Wyd. K. Maleczyński. T. 1-3, Wrocław 1956-1964.
- Eberlein H.: *Schlesische Kirchengeschichte*. Breslau 1932.
- Ewidencja założen ogrodowo-parkowych woj. wrocławskiego (Góry, Pakosławsko, Trzebicko)*.
Oprac. zespół BIPROZET Wrocław 1982, 1986, 1986. Mpsy w zbiorach WKZ i ROSiÓSK
Wrocław.
- Gemeindelexikon für die Provinz Schlesien* 1887, 1898 [1895], 1908 [1905].
- Gemeinden- und Gutsbezirke des Preussischen Staaten und ihre Bevölkerung. Provinz Schlesien*.
Berlin 1874.
- Glatz W.: *Aus der Geschichte des Freien Minderstandesherrschaft Freyhan*. [w:] *Der Kreis
Militsch-Trachenberg an dem Bartsch. Heimatbuch eines schlesischen Grenzkreises*. Springe
1965.
- Goedsche O.L.: *Geschichte und Statistik des Militsch-Trachenberger Kreises*. Breslau 1847.
- Gottschalk J.: *Beiträge zur Rechts-, Siedlungs- und Wirtschaftsgeschichte des Kreises Militsch
bis zum Jahre 1648*. Breslau 1930.
- Grundmann G.: *Der evangelische Kirchenbau in Schlesien*. Frankfurt am Main 1970.
- Grundmann G.: *Jahresbericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler*

Niederschlesiens für die Jahre 1932, 1933 und 1934. „Schlesische Heimatpflege”, 1: 1939, s. 97-182.

Guerquin B.: *Zamki śląskie*. Warszawa 1957.

Handbuch der historischen Städten. Schlesien. Hrsg. H. Weczerka. Dortmund 1977.

Heimatkalender für den Ost- Grenzkreises Militsch-Trachenberg. Jg. 1927, 1928, 1929, 1931.

Itman L.: *Drewniane budownictwo sakralne na Dolnym Śląsku*. Wrocław 1974.

Itman L.: *Ze studiów nad drewnianym budownictwem sakralnym na Dolnym Śląsku*. Rocznik Etnografii Śląskiej, Wrocław 1961.

Jaśniewski R.: *Milicz, Cieszków, Krośnice i okolice*. Wrocław 1998.

Kalinowski K.: *Architektura doby baroku na Śląsku*. Warszawa 1977.

Kalinowski K.: *Rzeźba barokowa na Śląsku*, Warszawa 1986.

Kastner K.: *Kirchengeschichte Schlesiens*, Breslau 1920.

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Seria Nowa.

T. 4, Województwo wrocławskie. Red. J. Pokora, M. Zlat.

z. 3, Milicz, Żmigród, Twardogóra i okolice. Opr. J. Wrabec. Warszawa 1997.

Knie J.G: *Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und anderen Orte der Königlichen Preuss. Provinz Schlesien*. Breslau 1845.

Knie J.G: *Geographische Beschreibung von Schlesien, preussischen Antheils der Grafschaft Glatz und der preussischen Markgrafschaft Ober Laussitz*. Breslau 1830.

Knie J.G: *Kurze Beschreibung der Stadt u. der Standesherrschaft Militsch, mit Rücksicht auf deren Besitzer*. Breslau 1833.

Kowalski I., Kogut M.: *Kronika Doliny Baryczy. Cieszków, Krośnice, Milicz, Prusice, Sulów, Żmigród*. Wrocław 1997.

Der Kreis Militsch-Trachenberg an der Bartsch. Heimatbuch eines schlesischen Grenzkreises. Springe/Deister 1965.

Mandziuk J., Pater J.: *Katalog ruchomych zabytków sztuki w archidiecezji wrocławskiej*. T. I, Wrocław 1982.

Marschall W.: *Geschichte des Bistums Breslau*. Stuttgart 1980.

Matuszczak J.: *Kościół drewniane na Śląsku*. Wrocław 1975.

Miasta polskie w Tysiącleciu. Red. S. Arnold. T. 1-2, Warszawa 1965-1967.

Neuling H.: *Schlesiens dltere Kirchorte undihre kirchliche Stiftungen*, Breslau 1884.

Neuling H.: *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zur Ausgang des*

Mittelalters, Breslau 1902.

Nowakowa J.: *Rozmieszczenie komór celnych i przebieg dróg handlowych na Śląsku do końca XIV w.* Wrocław 1950.

Pastorff M.: *Schlesisches Güter- Adressbuch*. Breslau 1876.

Pilch J.: *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Wrocław 1978.

Prace konserwatorskie na terenie województw jeleniogórskiego, legnickiego, walbrzyskiego i wrocławskiego w latach 1974-1978. Wrocław 1985.

Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1945-1968. Wrocław 1970.

Prace konserwatorskie na terenie województwa wrocławskiego w latach 1969-1973. Wrocław 1976.

Real- Handbuch des Bistums Breslau. Breslau 1929.

Renner H. (oprac): *Das Wichtigste aus der Heimatkunde des Kreises Militsch-Trachenberg. Glogau* b.r.

Rospond S: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. Red. S. Rospond, H. Borek, S. Sochacka. Warszawa-Opole 1970-1992 ff.

Saurma-Jeltsch H.: *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*. Berlin 1870.

Schlesisches Güter- Adressbuch. Breslau 1886, 1891, 1898, 1902, 1905, 1909, 1912, 1917, 1921, 1926, 1930, 1937.

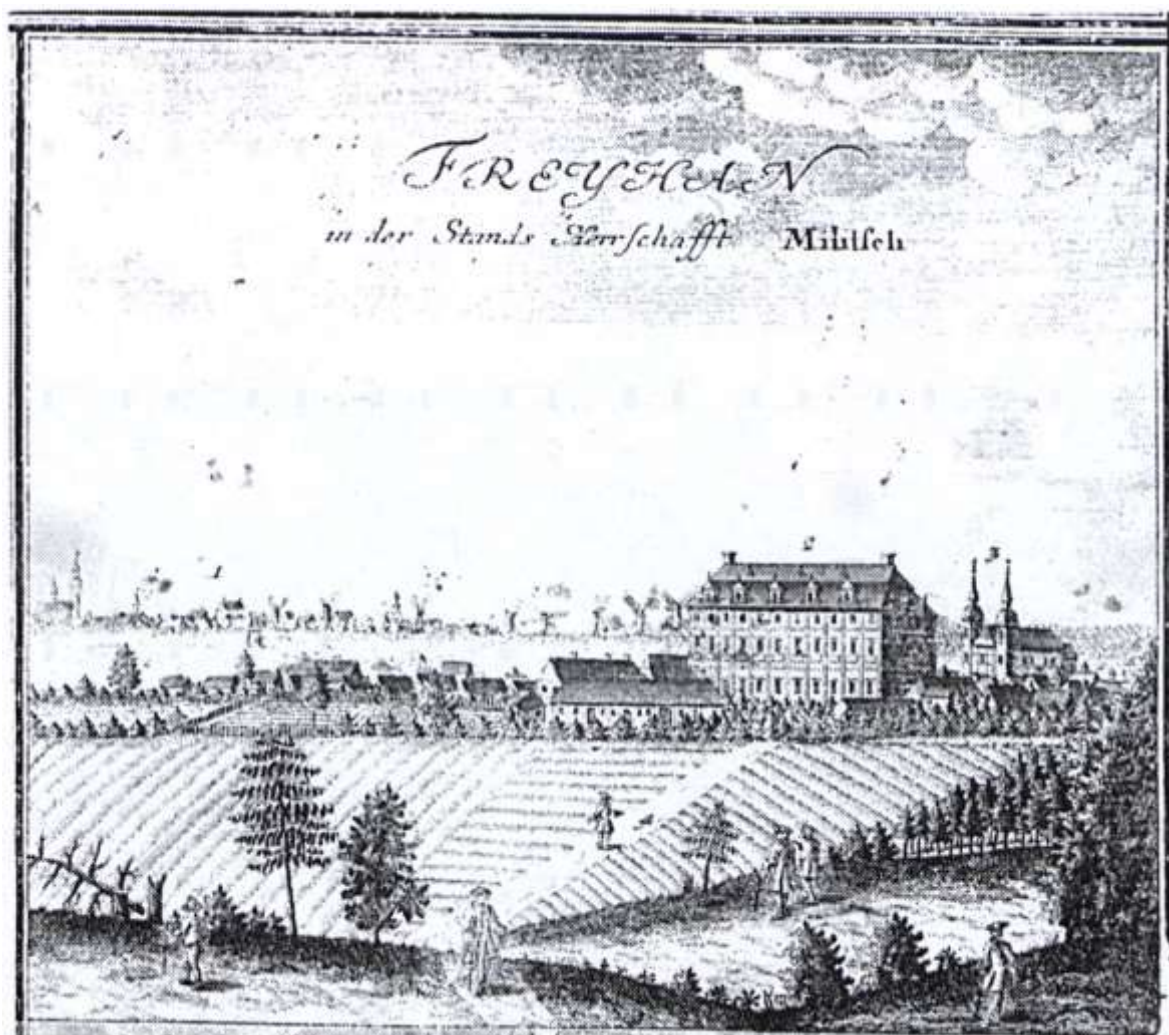
Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, bearb. H. Lutsch, t. I-V, Breslau 1886-1903.

Weczerka H. red.: *Handbuch der historischen Stätten. Schlesien*. Marburg/Lahn 1970.

Wrabec J.: *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII w.* Warszawa 1986.

Wrabec J.: *Dientzenhoferowie czescy na Śląsku*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.

Zimmermann F.A.: *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*. Bd. 7, Brieg 1787.

Panorama Cieszkowa ok. poł. XVIII w. Miedzioryt w F.B. Werner

Scenographia Urbium Silesiae

Pałac w Cieszkowie ok. poł. XVIII w. Rysunek w F.B. Werner

Topographia oder Prodromus Silesiae Volumen III. [...].

w zbiorach Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Sygn. XVII 526/3.

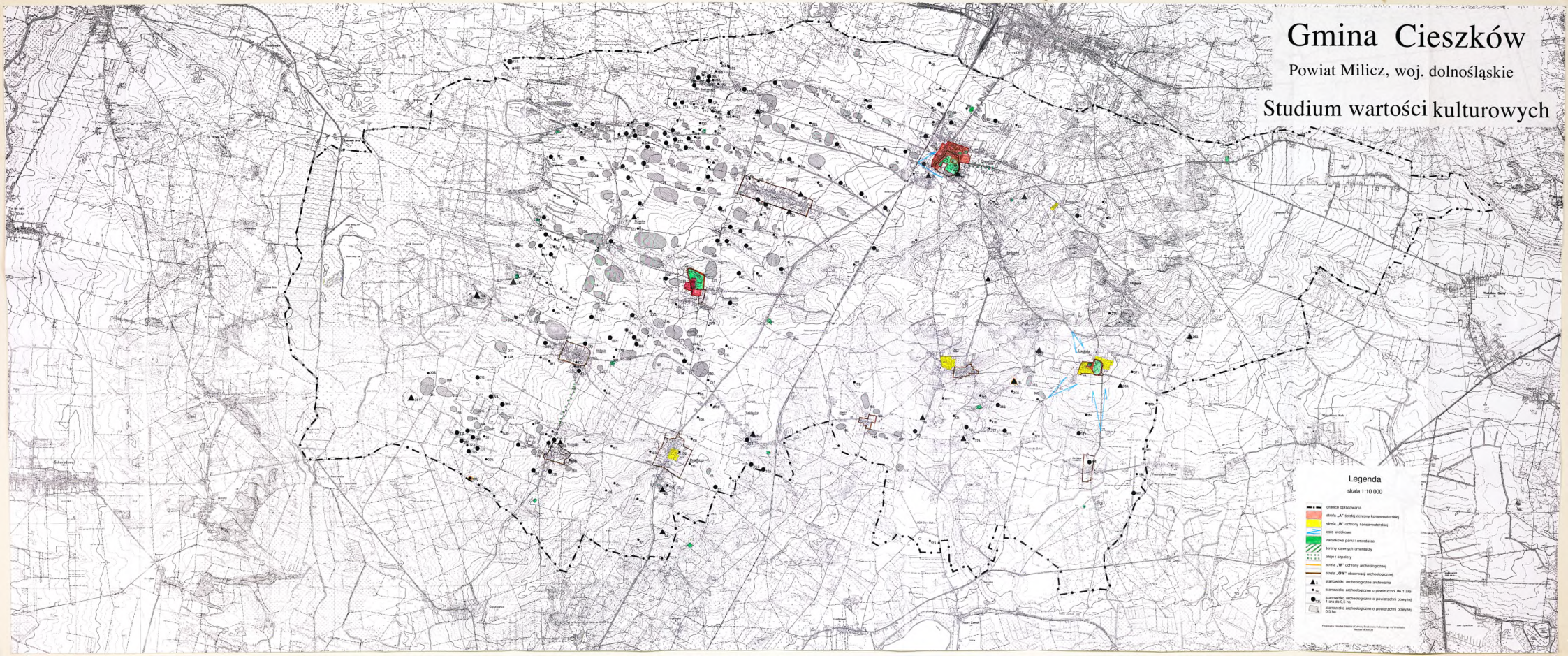
Pałac w Cieszkowie.

Repr. Karty pocztowej z ok. 1920. Herder Instytut Marburg am Lahn.

Gmina Cieszków

Powiat Milicz, woj. dolnośląskie

Studium wartości kulturowych

Legenda

skala 1:10 000

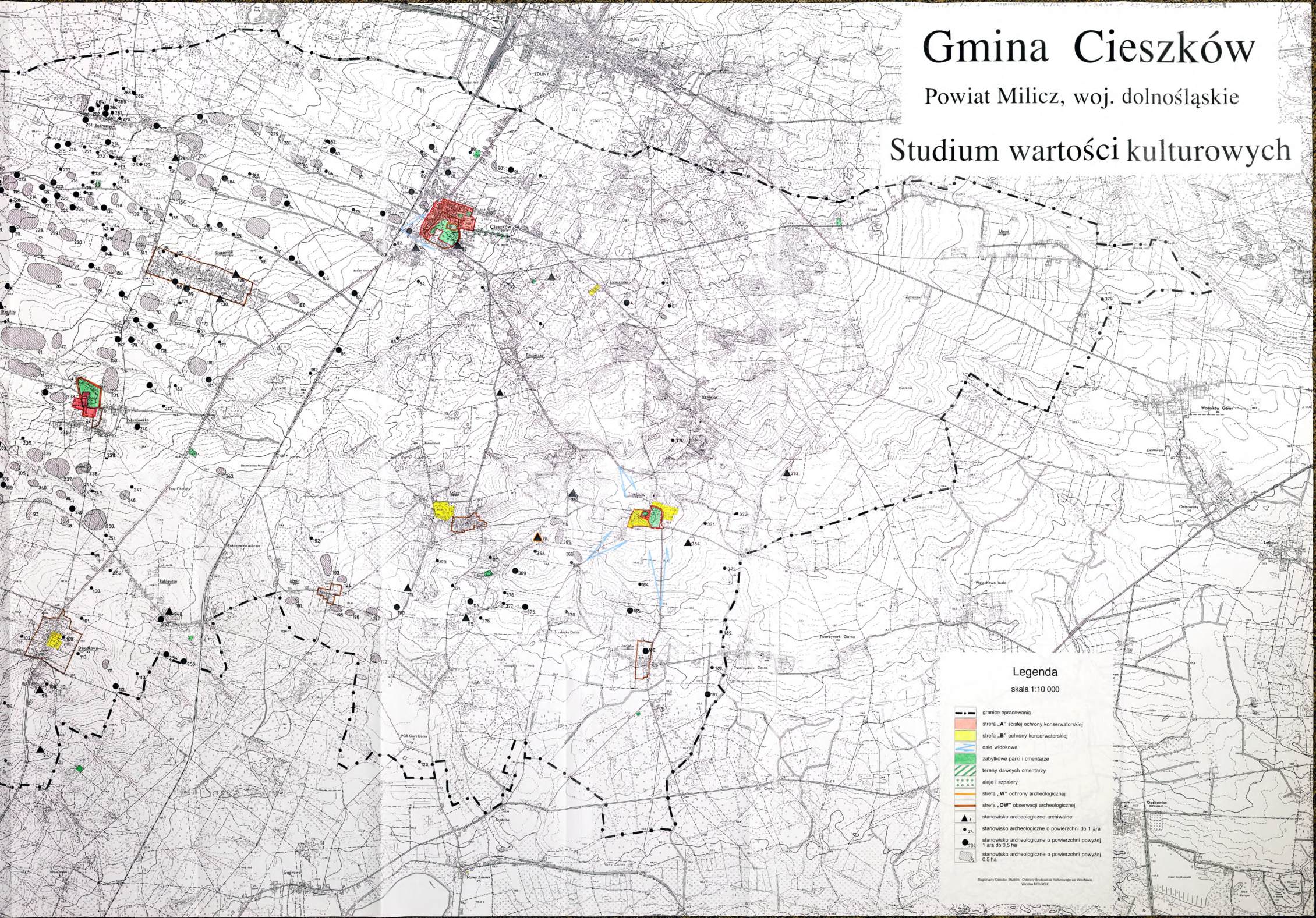
- granice administracyjne
- obiekty „A” (skłoty i schrony kameralistyczne)
- obiekty „B” (schrony kameralistyczne)
- obiekty „C” (inne)
- obiekty „D” (inne)
- obiekty „E” (inne)
- obiekty „F” (inne)
- obiekty „G” (inne)
- obiekty „H” (inne)
- obiekty „I” (inne)
- obiekty „J” (inne)
- obiekty „K” (inne)
- obiekty „L” (inne)
- obiekty „M” (inne)
- obiekty „N” (inne)
- obiekty „O” (inne)
- obiekty „P” (inne)
- obiekty „Q” (inne)
- obiekty „R” (inne)
- obiekty „S” (inne)
- obiekty „T” (inne)
- obiekty „U” (inne)
- obiekty „V” (inne)
- obiekty „W” (inne)
- obiekty „X” (inne)
- obiekty „Y” (inne)
- obiekty „Z” (inne)

Gmina Cieszków

Powiat Milicz, woj. dolnośląskie

Studium wartości kulturowych

Legenda
skala 1:10 000

- granice opracowania
- strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej
- strefa „B” ochrony konserwatorskiej
- osie widokowe
- zabytkowe parki i cmentarze
- tereny dawnych cmentarzy
- aleje i szpalery
- strefa „W” ochrony archeologicznej
- strefa „OW” obserwacji archeologicznej
- ▲ 1 stanowisko archeologiczne archiwalne
- 24 stanowisko archeologiczne o powierzchni do 1 ara
- 734 stanowisko archeologiczne o powierzchni powyżej 1 ara do 0,5 ha
- 734 stanowisko archeologiczne o powierzchni powyżej 0,5 ha